ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ

କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର

କେନ୍ଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା

ଭାରତ ଏକ ସଂଘୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର, କିନ୍ତୁ ସଂବିଧାନରେ ଭାରତ ଏକ 'ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟି' (Union of States) ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏଠାରେ ଦ୍ୱୈତ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ । ଭାରତରେ ୨୯ ଗୋଟି ରାଜ୍ୟ ଓ ସାତଗୋଟି କେନ୍ଦ୍ରଶାସିତ ଅଞ୍ଚଳ ରହିଛି । ଏଥିରେ ଉଭୟ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ସରକାର ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରକାରର ତିନିଗୋଟି ଲେଖାଏଁ ଅଂଗ ରହିଛି; ଯଥା : କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା, ବ୍ୟବସ୍ଥାପିକା ଏବଂ ନ୍ୟାୟପାଳିକା । କେନ୍ଦ୍ରସ୍ତରୀୟ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦକୁ ନେଇ ଗଠିତ । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହେଉଛନ୍ତି କେନ୍ଦ୍ରସ୍ତରୀୟ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ନାମମାତ୍ର ମୁଖ୍ୟ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମଗ୍ର ଦେଶର ଐକ୍ୟର ପ୍ରତୀକ ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?
ଭାରତୀୟ ସଂଘୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ତେଲେଙ୍ଗାନା ହେଉଛି ୨୯ତମ ରାଜ୍ୟ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତି : ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପରୋକ୍ଷ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ଦେଶର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସାଂବିଧାନିକ ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟ ଓ "ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ପ୍ରଥମ ନାଗରିକ" । ସେ ଦିଲ୍ଲୀ ସ୍ଥିତ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭବନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁଯାୟୀ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତା ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ । କିନ୍ତୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ କୌଣସି କ୍ଷମତା ବ୍ୟବହାର କରି ନଥାନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ସେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରି ଥାଆନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହେଉଛନ୍ତି 'ନାମକୁମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା' ଓ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବା ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ହେଉଛନ୍ତି 'ବାସ୍ତବ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା' ।

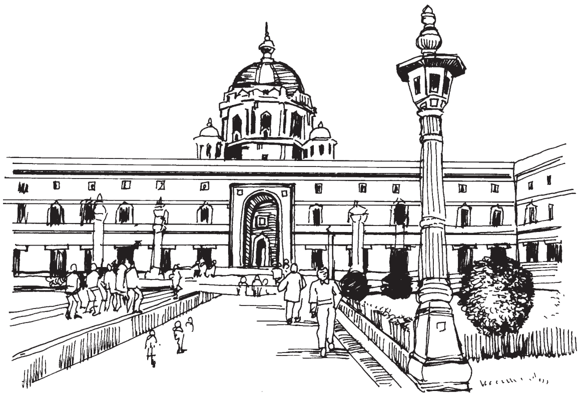

(ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭବନ)

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?
ଭାରତୀୟ ସଂଘୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ତେଲେଙ୍ଗାନା ହେଉଛି ୨୯ତମ ରାଜ୍ୟ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିର୍ବାଚନ : ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ସଂସଦର ଉଭୟ ସଦନ ଏବଂ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ପଣ୍ଡିଚେରୀ ସମେତ ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟ ବିଧାନସଭା ଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ବାଚିତ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ "ନିର୍ବାଚକ ମଣ୍ଡଳୀ" ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚିତ କରିଥାଆନ୍ତି । "ଆନୁପାତିକ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ଓ ଏକକ ହସ୍ତାନ୍ତରୀୟ ଗୋପନୀୟ ପସନ୍ଦ ଭିତ୍ତିକ ମତଦାନ" ପ୍ରଣାଳୀରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିର୍ବାଚନରେ ଜୟଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ଭୋଟ (କୋଟା) ବା ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ସମସ୍ତ 'ସିଦ୍ଧମତ' (Valid Vote)ର ଅନ୍ୟୁନ୫୦ ପ୍ରତିଶତରୁ ଏକ ଅଧିକ (୫୦%+୧) ସମର୍ଥନ ପାଇବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

ପ୍ରତି ପାଞ୍ଚବର୍ଷରେ ଥରେ ବା ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ସମୟ ପୂରଣ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥା'ନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପଦ ପାଇଁ ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟତା :

୧ - ସେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ନାଗରିକ ହୋଇଥିବେ ।

୨ - ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟୁନ ୩୫ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିବ ।

୩ - ସେ ଲୋକସଭାର ସଭ୍ୟ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହେବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିବେ ।

୪ - ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ଯଦି ସେ କେନ୍ଦ୍ର ବା ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଅଧିନସ୍ଥ କୌଣସି ସଂସ୍ଥାରେ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଲାଭଜନକ ପଦବୀରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବେ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ :

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ହେଉଛି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ । ଜଣେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଇଚ୍ଛାକଲେ ସେହି ପଦବୀ ପାଇଁ ପୁନଃ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରି ପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଆମର ପ୍ରଥମ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଡ଼କ୍ଟର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପୁନଃ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଇଚ୍ଛାକଲେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ପୂରଣ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ସଂବୋଧନ କରି ନିଜଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଇସ୍ତଫା ପତ୍ର ଜରିଆରେ ନିଜ ପଦବୀରୁ ଅବ୍ୟାହତି ନେଇ ପାରନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯଦି ଇସ୍ତଫା ପ୍ରଦାନ କରି ପଦତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ବା ଯଦି ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ବା ସେ ଯଦି 'ମହାଭିଯୋଗ' ଦ୍ୱାରା ପଦଚ୍ୟୁତ ହୁଅନ୍ତି, ତାହା ହେଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପଦ ଶୂନ୍ୟ ପଡେ ଓ ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସର୍ବାଧିକ ୬ ମାସ ପାଇଁ ଅସ୍ଥାୟୀ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ୬ ମାସ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ ସେ (ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପଦବୀର ବେତନ, ଭତ୍ତା, ସମସ୍ତ ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ପଦଚ୍ୟୁତି ବା ମହାଭିଯୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା :

ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କେବଳ ସମ୍ବିଧାନ ଭଙ୍ଗ ଅଭିଯୋଗରେ ଅଭିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମହାଭିଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦ୍ୱାରା ପଦଚ୍ୟୁତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣ ପାଇଁ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ତାଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । "ମହାଭିଯୋଗ" ଏକ ଅର୍ଦ୍ଧ-ନ୍ୟାୟିକ ଜଟିଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ପ୍ରଥମେ ସଂସଦର ଯେ କୌଣସି ଗୃହର ସର୍ବମୋଟ ସଭ୍ୟ-ସଂଖ୍ୟାର ଏକ-ଚତୁର୍ଥାଂଶ ସଭ୍ୟ ୧୪ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଲିଖିତ ନୋଟିସ୍ ଦେଇ ସେହି ସଦନରେ ମହାଭିଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରି ଥାଆନ୍ତି । ଏହାପରେ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ସେହି ସଦନର ସର୍ବମୋଟ ସଭ୍ୟ-ସଂଖ୍ୟାର ଅନ୍ୟୁନ ଦୁଇ-ତୃତୀୟାଂଶ ସଭ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ହେବାପରେ ତାହା ଅନ୍ୟ ଗୃହକୁ ଅଭିଯୋଗର ଅନୁସନ୍ଧାନ (investigation) ପାଇଁ ପଠାଯାଏ । ଉକ୍ତସଦନ ମହାଭିଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲାବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଚାହିଁଲେ, ସେ ନିଜେ ବା ତାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି ନିଜର ପକ୍ଷ ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରିବେ । ଅନୁସନ୍ଧାନ ପରେ, ଏହି ସଦନ ଯଦି ସର୍ବମୋଟ ସଭ୍ୟ-ସଂଖ୍ୟାର ଅନ୍ୟୁନ ଦୁଇ-ତୃତୀୟାଂଶ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସମର୍ଥନରେ ପ୍ରେରିତ ମହାଭିଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତି, ତାହା ହେଲେ ସେହିଦିନଠାରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପଦଚ୍ୟୁତ ହୁଅନ୍ତି । ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତର କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମହାଭିଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରାଯାଇନାହିଁ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଶପଥ ପାଠ :

ନିର୍ବାଚିତ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସାଂବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାନୁସାରେ ସଂବିଧାନକୁ ମାନି ଚଳିବାକୁ ଓ ସଂବିଧାନର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମରେ ବା ଦୃଢ଼ ସଂକଳ୍ପ କରି ଭାରତର ପ୍ରଧାନ ବିଚାରପତିଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଶପଥପାଠ କରି ନିଜର ନୂତନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ କ୍ଷମତା :

ଆମ ସମ୍ବିଧାନ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତା ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରିଅଛି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହେଉଛନ୍ତି କେନ୍ଦ୍ରର 'ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା' । ମାତ୍ର ସେ ବାସ୍ତବରେ 'ଶାସନ ମୁଖ୍ୟ' ନୁହନ୍ତି; ସେ କେବଳ ସାମ୍ବିଧାନିକ ରାଷ୍ଟ୍ର ମୁଖ୍ୟ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା କେବଳ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ଜାହିର କରିଥାଆନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କ ପରି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଧୀନ କ୍ଷମତା ନାହିଁ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତା କେବଳ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥାପିକା ଦ୍ୱାରା ଆଇନ୍‌ର ସଫଳ ରୂପାୟନରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ଏହା ଅତି ବ୍ୟାପକ । ବ୍ୟବସ୍ଥାପିକା ଓ ନ୍ୟାୟପାଳିକା ଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତ କ୍ଷମତା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରଶାସନିକ କ୍ଷମତା ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ସମ୍ବିଧାନ ସ୍ୱୀକୃତ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷମତାଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରକାରେ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଅଛି ।

୧. ପ୍ରଶାସନିକ କ୍ଷମତା : ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କେନ୍ଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ବାସ୍ତବ-ମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ସେ ନିଜେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ କୌଣସି ପ୍ରଶାସନିକ କ୍ଷମତା ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶାସନିକ ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ ଭାବରେ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରନ୍ତି ଓ ପ୍ରଶାସନିକ କାର୍ଯ୍ୟ ତଦାରଖ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେନ୍ଦ୍ରସରକାରଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରଶାସନିକ କାର୍ଯ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ନାମରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ । କେନ୍ଦ୍ର

ସରକାରଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରଶାସନିକ ଅଧିକାରୀ ବସ୍ତୁତଃ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ଅଧସ୍ତନ ପଦାଧିକାରୀ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରର ବହୁ ପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀ ଏବଂ ସାମ୍ବିଧାନିକ ପଦାଧିକାରୀମାନଙ୍କର ନିଯୁକ୍ତି ଏବଂ ବହିଷ୍କାର ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ପ୍ରଶାସନିକ କ୍ଷମତାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ସାଂବିଧାନିକ ପଦାଧିକାରୀମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।

ସେମାନେ ହେଲେ : (୧) ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ, (୨) ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ଅନ୍ୟ ସଦସ୍ୟବୃନ୍ଦ, (୩) ମହାଧିବକ୍ତା (Attorney General), (୪) ମୁଖ୍ୟ ଆୟବ୍ୟୟ ହିସାବ ରକ୍ଷକ ଓ ମହାସମୀକ୍ଷକ (Comptroller and Auditor General of India), (୫) ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ମୁଖ୍ୟ ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ଓ ଅନ୍ୟ ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ବୃନ୍ଦ, (୬) ରାଜ୍ୟ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟ ମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ଓ ଅନ୍ୟ ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ବୃନ୍ଦ, (୭) ରାଜ୍ୟପାଳ, (୮) କେନ୍ଦ୍ର ଲୋକସେବା ଆୟୋଗର ଅଧକ୍ଷ ଓ ସଦସ୍ୟବୃନ୍ଦ, (୯) ଅର୍ଥ ଆୟୋଗର ଅଧକ୍ଷ ଓ ସଦସ୍ୟବୃନ୍ଦ, (୧୦) ନିର୍ବାଚନ ଆୟୋଗର ମୁଖ୍ୟ ଆୟୁକ୍ତ ଓ ଅନ୍ୟ ଆୟୁକ୍ତ ଦ୍ୱୟ, (୧୧) ସରକାରୀ ଭାଷା (Official Language) ଆୟୋଗର ଅଧକ୍ଷ ଓ ସଦସ୍ୟବୃନ୍ଦ, (୧୨) ଅନୁସୂଚୀତ ଜାତି, ଜନଜାତି, ପଛୁଆ ବର୍ଗ ଓ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଆୟୋଗର ଅଧକ୍ଷ ଓ ସଦସ୍ୟବୃନ୍ଦ । ଏହି ନିଯୁକ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ଯଥା : ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ନ୍ୟାୟାଧୀଶ ମାନଙ୍କର ନିଯୁକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଉକ୍ତ ନ୍ୟାୟାଳୟର ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରପତି ଓ ଅନ୍ୟ ବିଚାରପତିମାନଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ି ଥାଆନ୍ତି ।

ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ଅନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତି :

ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ନିଯୁକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ନିର୍ବାହ କରିଥାଆନ୍ତି । ନିର୍ବାଚନ ପରେ ଲୋକସଭାରେ ଯେ କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ଦଳ ବା କେତେକ ଦଳ ମିଳିତ ଭାବରେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଆସନ ଲାଭ କଲେ, ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସେହି ଦଳର ବା ସେହି 'ମେଣ୍ଟଦଳ'ର ନେତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ 'ଝୁଲା ସଂସଦ' ହୁଏ ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠତା ହାସଲ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦଳମିଶି ସରକାର ଗଠନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରନ୍ତି ଓ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସପକ୍ଷରେ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠତା ଦାବି କରି ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ରୂପେ ନିଜର ଦାବି ଉପସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି । ଏପରି ଏକ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଚୟନରେ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି, ବିବେକ, ନିରପେକ୍ଷ ବିଚାରଶକ୍ତି ଏବଂ ରାଜନୈତିକ ନୈପୁଣ୍ୟ, ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ସୁଦୃଢ଼ ଏବଂ ସ୍ଥାୟୀ ସରକାର ଗଠନ କରି ପାରିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଲୋକସଭାରେ ନିଜ ସରକାର ସପକ୍ଷରେ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠତା ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୋକସଭାର 'ମର୍ଜି' ଅନୁସାରେ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତି ପରେ ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ଅନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପଦ ଓ ଗୋପନୀୟତାର ଶପଥ ଦିଅନ୍ତି । ସଂସଦରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠତା ହରାଇଲେ ସେ ଇସ୍ତଫା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଯଦି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱତଃ ଇସ୍ତଫା ନ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ତାଙ୍କୁ ବରଖାସ୍ତ କରିପାରିବେ ।

ସାମ୍ବିଧାନିକ ପଦ୍ଧତି ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପଦାଧିକାରୀଙ୍କୁ ବହିଷ୍କାର କରିଥାଆନ୍ତି । ଯଥା : (କ) ମହାଧିବକ୍ତା (ଖ) ରାଜ୍ୟପାଳ (ଗ) କେନ୍ଦ୍ର ଲୋକସେବା ଆୟୋଗର ଅଧକ୍ଷ ଓ ଅନ୍ୟ ସଦସ୍ୟ । (ଘ) ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରପତି ଓ ଅନ୍ୟ ବିଚାରପତି ବୃନ୍ଦ (ଙ) ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ଯେ କୌଣସି ମନ୍ତ୍ରୀ ।

୨. **ସାମରିକ କ୍ଷମତା** – ଆମ ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁସାରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହେଉଛନ୍ତି ଦେଶର ପ୍ରତିରକ୍ଷା ବାହିନୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସେନାଧକ୍ଷ (Supreme Commander)। ସେ ଜଳ, ସ୍ଥଳ ଏବଂ ଆକାଶ ବାହିନୀର ମୁଖ୍ୟ ସେନାଧକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ନାମରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା ଓ ଶାନ୍ତି ଚୁକ୍ତି ସଂପାଦିତ ହୁଏ । ମାତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ଏହି ସଂପର୍କିତ ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା ସଂସଦର ଆଇନ୍ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ।

୩. **କୂଟନୈତିକ କ୍ଷମତା** – ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର କୂଟନୈତିକ କ୍ଷମତା ରାଷ୍ଟ୍ରର ବୈଦେଶିକ ବ୍ୟାପାର ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ବିଦେଶରେ ଆମଦେଶ ଏବଂ ଆମ ଦେଶର ନାଗରିକ ମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ କୂଟନୈତିକ ପ୍ରତିନିଧି, ଯଥା; ରାଷ୍ଟ୍ରଦୂତ ଏବଂ ଉଚ୍ଚ ଆୟୁକ୍ତ ବା ହାଇକମିଶନର୍‌ମାନଙ୍କୁ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କର କୂଟନୈତିକ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରି ସେମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଅନେକ ସମୟରେ ବିଦେଶୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ଗସ୍ତକରି ବିଭିନ୍ନ ଦେଶମାନଙ୍କ ସହିତ ଉତ୍ତମ କୂଟନୈତିକ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରି ଥାଆନ୍ତି ଓ ବୈଦେଶିକ ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତର ଆଭିମୁଖ୍ୟ କ'ଣ, ତାହାର ସୂଚନା ଦିଅନ୍ତି ।

୪. **ବ୍ୟବସ୍ଥାପିକା କ୍ଷମତା** – ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହେଉଛନ୍ତି କେନ୍ଦ୍ର ସଂସଦର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ରାଜ୍ୟସଭା ଏବଂ ଲୋକସଭାକୁ ନେଇ କେନ୍ଦ୍ର ସଂସଦ ଗଠିତ । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହର ଅଧିବେଶନ ଡ଼କାଇ ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ଉଭୟ ଗୃହର ଅଧିବେଶନକୁ ଆଗାମୀ ଅଧିବେଶନ ଆହ୍ୱାନ କରାଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ 'ପ୍ରୋରୋଗ' ରଖିପାରନ୍ତି । ସେ ଲୋକସଭାକୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇପାରନ୍ତି । କୌଣସି ସାଧାରଣ ଚିଠା ଆଇନ୍ (ବିଲ୍) ଉପରେ ଉଭୟ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ମତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଉପୁଜିଲେ, ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସଂସଦର 'ମିଳିତ ଅଧିବେଶନ' ଆହ୍ୱାନ କରି ସମାଧାନ କରିଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ପରେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହକୁ ଅଭିଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରି ଥାଆନ୍ତି ଓ ସଂସଦର ଅଧିବେଶନ ଆହ୍ୱାନ ହେବାର କାରଣ ଜଣାଇ ଥାଆନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ତାଙ୍କର ଏହି 'ଅଭିଭାଷଣ'ରେ ସରକାରଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ନୀତି ଏବଂ ଆଗାମୀ ଦିନରେ ସରକାରଙ୍କର ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏହାବ୍ୟତୀତ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହକୁ ଜାତୀୟ, ସାମ୍ବିଧାନିକ ବା ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ସମ୍ବଳିତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟରେ "ବାର୍ତ୍ତା" (Message) ପଠାଇ ଥାଆନ୍ତି ।

ତୁମପାଇଁ କାମ :

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଅଭିଭାଷଣ ଦୂରଦର୍ଶନରୁ ଦେଖି କିମ୍ବା ଖବରକାଗଜରୁ ପଢ଼ି ତା'ର ସାରାଂଶ ଲେଖି ରଖ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ 'ସମ୍ମତି' ବିନା କୌଣସି ଚିଠାଆଇନ୍ (ବିଲ୍) ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଆଇନ (Act)ରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହରେ ଯଥାରୀତି ଗୃହୀତ ହେବା ପରେ ଗୋଟିଏ ଚିଠା ଆଇନ୍ (ବିଲ୍) ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର 'ସମ୍ମତି' (assent) ପାଇଁ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପ୍ରେରିତ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବିକଳ୍ପ ମଧ୍ୟରୁ ଯେକୌଣସି ଗୋଟିଏ ବିକଳ୍ପ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଥାଆନ୍ତି ।

(୧) ସେ ଚିଠାଆଇନ୍ (ବିଲ୍)ଟିକୁ 'ସମ୍ମତି' ପ୍ରଦାନ କରିପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କର 'ସମ୍ମତି' ମିଳିବା ପରେ 'ଚିଠା ଆଇନ'ଟି ଏକ 'ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଆଇନ' (Act)ର ମାନ୍ୟତା ପାଏ ।

(୨) ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚିଠା ଆଇନ୍ ବା 'ଅର୍ଥବିଲ୍' ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ 'ସାଧାରଣ ଚିଠା ଆଇନ୍' କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଉକ୍ତ ଚିଠାଆଇନ୍ (ବିଲ୍)ଟିକୁ (ନିଜର ବାର୍ତ୍ତା ସହିତ) ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହର ପୁନର୍ବିଚାର ପାଇଁ ପଠାଇ ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।

(୩) ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଯଦି ଚିଠା ଆଇନ୍‌ଟି ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହରେ କୌଣସି ସଂଶୋଧନ ସହିତ ବା ବିନା ସଂଶୋଧନରେ ପୁନର୍ବାର ଗୃହୀତ ହୋଇ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ସମ୍ମତି ପାଇଁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଯାଏ, ତେବେ ସେ ଏହାକୁ ସମ୍ମତି ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ।

କୌଣସି ଅର୍ଥ ବିଲ୍‌କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପୁନର୍ବିଚାର ପାଇଁ ପ୍ରେରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କାରଣ ଅର୍ଥ ବିଲ୍ ଲୋକ ସଭାରେ ଆଗତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର 'ପ୍ରାକ୍-ଅନୁମତି' ଲୋଡ଼ା ଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି 'ଅର୍ଥ-ଚିଠାଆଇନ୍'କୁ ସମ୍ମତି ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ସେହିପରି କେତେକ ପ୍ରକାରର ଚିଠାଆଇନ୍ (ବିଲ୍), ଯଥା – କୌଣସି ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବା ରାଜ୍ୟର ପରିସୀମା ପରିବର୍ତ୍ତନ, କୌଣସି ରାଜ୍ୟର ନାମ

ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ମୌଳିକ ଅଧିକାର ସଂପର୍କିତ ଚିଠା ଆଇନ୍ (ବିଲ୍) ସଂସଦରେ ଆଗତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ଅନୁମତି ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ । ସଂବିଧାନ ସଂଶୋଧନ ସଂପର୍କିତ ଚିଠା ଆଇନକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି 'ସମ୍ମତି' ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ।

ସଂସଦର ଅଧିବେଶନ ଚାଲୁନଥିବା ସମୟରେ ଯଦି କୌଣସି ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତିର ମୁକାବିଲା କରିବା ପାଇଁ ହଠାତ୍ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼େ, ତାହା ହେଲେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି **ଅଧ୍ୟାଦେଶ (ଅର୍ଡ଼ିନାନ୍ସ)** ଜାରି କରିଥାଆନ୍ତି । ଏହା ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ଆଇନ । ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ଜରୁରୀ କାଳୀନ ଆଇନ ବା କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ଆଇନ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ମାତ୍ର ସଂସଦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧିବେଶନରେ ମିଳିତ ହେବାର ୬ ସପ୍ତାହ ମଧ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟାଦେଶଟି ସଂସଦରେ ଗୃହୀତ ନ ହେଲେ, ଏହି ଅଧ୍ୟାଦେଶଟି ସ୍ୱତଃ ଅକାମୀ ହୋଇଥାଏ । ୬ ସପ୍ତାହ ସମୟ ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଚାହିଁଲେ ଅଧ୍ୟାଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଇ ପାରନ୍ତି ବା ପୁନଃ ଜାରୀ କରିପାରନ୍ତି । ଛଅ ସପ୍ତାହ ମଧ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟାଦେଶଟି ସଂସଦର ଅନୁମୋଦନ ଲାଭକଲେ, ଏହା ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବା ସ୍ଥାୟୀ ଆଇନର ମାନ୍ୟତା ପାଏ ।

କେନ୍ଦ୍ର ସଂସଦର ଗଠନରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଯଦି ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୁଏ ଯେ, ଲୋକସଭାରେ ଆଂଗ୍ଲୋ-ଭାରତୀୟ (Anglo-Indian) ସଂପ୍ରଦାୟର ଉଚିତ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ହୋଇନାହିଁ, ତେବେ ସେ ସେହି ସଂପ୍ରଦାୟର ଦୁଇ ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଲୋକସଭାକୁ ସାଂସଦ ଭାବରେ ମନୋନୀତ କରିପାରନ୍ତି । ସେହିପରି କଳା, ବିଜ୍ଞାନ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜ ସେବା ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରିଥିବା ୧୨ ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ରାଜ୍ୟସଭାକୁ ମଧ୍ୟ ମନୋନୀତ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥାପିକା କ୍ଷମତା ରାଜ୍ୟ ବିଧାନ ମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ଚିଠା ଆଇନ୍ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଲାଗୁ ହୋଇଥାଏ । ରାଜ୍ୟପାଳ ରାଜ୍ୟବିଧାନମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ କେତେକ ଚିଠାଆଇନ୍‌କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଅନୁମୋଦନ ପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ ରଖିଥାଆନ୍ତି ।

୫. ଅର୍ଥ ସଂପର୍କିତ କ୍ଷମତା – ସମ୍ବିଧାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆର୍ଥିକ ବର୍ଷର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କେନ୍ଦ୍ର ଅର୍ଥମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦେଶର ବାର୍ଷିକ 'ଆୟବ୍ୟୟର ଅଟକଳ' ବା 'ବଜେଟ୍'କୁ ସଂସଦରେ ଆଗତ କରାଇଥାଆନ୍ତି । କୌଣସି ଅର୍ଥବିଲ୍ ବା ଅର୍ଥ ଚିଠା ଆଇନ୍ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ପ୍ରାକ୍ ଅନୁମତି ବିନା ଲୋକସଭାରେ ଆଗତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭାରତର ମୁଖ୍ୟ ହିସାବ ରକ୍ଷକ ଓ ମହାସମୀକ୍ଷକ (Comptroller and Auditor General)ଙ୍କର ରିପୋର୍ଟ ସଂସଦରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଇଥାଆନ୍ତି । ସେ 'ଅର୍ଥ-ଆୟୋଗ' ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାର ରିପୋର୍ଟକୁ ସଂସଦରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଇଥାଆନ୍ତି । ଏହାବ୍ୟତୀତ ଦେଶର ଆର୍ଥିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି 'ଆର୍ଥିକ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି' (Financial Emergency) ଘୋଷଣା କରିଥାଆନ୍ତି ।

୬. ନ୍ୟାୟିକ କ୍ଷମତା : ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହେଉଛନ୍ତି ନ୍ୟାୟ ଓ ଦୟାର ଆଧାର । ମୃତ୍ୟୁ ଦଣ୍ଡାଦେଶ ପାଇଥିବା ଅଭିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସେ କ୍ଷମା କରିପାରନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଅପରାଧୀମାନଙ୍କର ଦଣ୍ଡାଦେଶର ପରିମାଣ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କୋହଳ କରିପାରନ୍ତି, ସ୍ଥଗିତ ରଖିପାରନ୍ତି ଓ ହ୍ରାସ କରିପାରନ୍ତି । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଜନସ୍ୱାର୍ଥ ସମ୍ବଳିତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଇନଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ସାମ୍ବିଧାନିକ ତର୍ଜମା ବିଷୟରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର 'ପରାମର୍ଶ' (Advice) ଲୋଡ଼ିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବାଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଓ ଉଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ବିଚାରପତିଙ୍କ ସମେତ ଅନ୍ୟ ବିଚାରପତିମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତିମାନଙ୍କର ବଦଳି ଆଦେଶ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସଂସଦର ଅନୁମୋଦନ ପରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଓ ରାଜ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତିମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଆଦେଶ କ୍ରମେ ପଦଚ୍ୟୁତ ହୁଅନ୍ତି ।

୭. ବିବିଧ କ୍ଷମତା : କେନ୍ଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ମୁଖ୍ୟ ଭାବରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ବିବିଧ ପ୍ରକାରର କ୍ଷମତା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଅଛି । ଏହାକୁ ଏକ ପ୍ରକାରର 'ଅବଶିଷ୍ଟ କ୍ଷମତା' (Residuary Power) କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

(କ) କେନ୍ଦ୍ର ଲୋକସେବା ଆୟୋଗର ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ, ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ, ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ଆଦେଶ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବା ପଦ୍ଧତି, ଅନୁସୂଚୀତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପ୍ରଣାଳୀ, ଇତ୍ୟାଦି ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଆବଶ୍ୟକୀୟ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥାଆନ୍ତି ।

(ଖ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଅର୍ଥ ଆୟୋଗ, ସରକାରୀ ଭାଷା ଆୟୋଗ, ଅନୁସୂଚୀତ ଅଞ୍ଚଳର ବିକାଶର ଅନୁଧ୍ୟାନ ପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ ଆୟୋଗ, ଆନ୍ତଃରାଜ୍ୟ ପରିଷଦ ଇତ୍ୟାଦି ଗଠନ କରିଥାଆନ୍ତି ।

(ଗ) କେନ୍ଦ୍ରଶାସିତ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର କେତେକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଅଛି ।

(ଘ) ଅନୁସୂଚୀତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତି ଏବଂ ଅନୁସୂଚୀତ ଅଞ୍ଚଳର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ସାଧନ ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବିଭିନ୍ନ ଦାୟିତ୍ୱ ନିର୍ବାହ କରିଥାଆନ୍ତି ।

(ଙ) ଦେଶର ଆଳଂକାରିକ ମୁଖ୍ୟ ହିସାବରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପ୍ରତିବର୍ଷ ଜାନୁୟାରୀ ମାସର ୨୬ ତାରିଖରେ 'ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ଦିବସ' ଉପଲକ୍ଷେ ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ଜାତୀୟ ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନ କରି ସାମରିକ ଓ ବେସାମରିକ ବାହିନୀର ପ୍ୟାରେଡ୍‌ରେ ଅଭିବାଦନ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି ।

୮. **ଜରୁରୀକାଳୀନ କ୍ଷମତା ବା ଆପତ୍‌କାଳୀନ କ୍ଷମତା :** ଉପରୋକ୍ତ କ୍ଷମତାଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ଆପତ୍‌କାଳୀନ ବା ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତିର ମୁକାବିଲା କରିବା ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ତିନିଗୋଟି କ୍ଷମତା ସଂବିଧାନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଅଛି । ଆମ ସଂବିଧାନରେ ଯେଉଁ ତିନି ପ୍ରକାରର ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତିର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି; ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :

(କ) ଜାତୀୟ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି : ଯେତେବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୁଏ ଯେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ବା ଏହାର କୌଣସି ଅଞ୍ଚଳର ନିରାପତ୍ତା ଯୁଦ୍ଧ, ବାହ୍ୟଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣ ବା ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସଂଗଠିତ ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହ ଦ୍ୱାରା ବିପନ୍ନ ହେଉଅଛି ବା ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ବା ଦେଶର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜାତୀୟ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା କରିପାରିବେ । କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ଲିଖିତ ସୁପାରିଶ୍ କ୍ରମେ ହିଁ କେବଳ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସମ୍ବିଧାନର ୩୫୨ ଧାରା ଅନୁସାରେ ଜାତୀୟ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା କରିପାରିବେ । ଏହି ଘୋଷଣାନାମାଟି ଘୋଷଣା ହେବାର ୧ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ସଂସଦରେ ଅନୁମୋଦିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟୁନ ୨/୩ ଅଂଶ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଭୋଟ ସମର୍ଥନରେ ଥରେ ଅନୁମୋଦିତ ହେଲେ, ଜାତୀୟ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣାନାମା ୬ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଳବତ୍ତର ରହେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଥରକୁ ଥର ପ୍ରତି ୬ ମାସରେ ଅନୁମୋଦିତ ହେଲେ, ଜାତୀୟ ଜରୁରୀ ଅବସ୍ଥା ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଳବତ୍ତର ରହିପାରିବ ।

ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତିର ପ୍ରଭାବ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇଟି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ ।

(୧) ଜାତୀୟ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା ହେଲେ ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ସଂଘୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କର କ୍ଷମତା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ହୋଇଥାଏ; ଯଥା :-

(କ) ରାଜ୍ୟ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ବିଷୟରେ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସଂସଦ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କରିପାରିବ ।

(ଖ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ରାଜ୍ୟ ସରକାରମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶାସନିକ କ୍ଷମତା ବ୍ୟବହାର କରିବା ସଂପର୍କରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇପାରିବେ ।

(ଗ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆର୍ଥିକ ସଂପର୍କରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣି ପାରିବେ ।

(୨) ଜାତୀୟ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାଗରିକମାନଙ୍କର ସମ୍ବିଧାନର ୧୯ ଧାରାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ 'ସ୍ୱାଧୀନତା ଅଧିକାର' ଆପେ ଆପେ ନିଲମ୍ବିତ ହୁଏ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଘୋଷଣାନାମା ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବିଧାନର ୩୨ ଧାରାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ "ସାମ୍ବିଧାନିକ ପ୍ରତିକାର ଅଧିକାର" ବା 'ମୌଳିକ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ଅଧିକାର' ବାତିଲ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଫଳରେ ନାଗରିକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାର ଗୁଡ଼ିକର ସୁରକ୍ଷା ଲାଗି ନ୍ୟାୟାଳୟର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

(ଖ) କୌଣସି ରାଜ୍ୟରେ ସାମ୍ବିଧାନିକ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବିଫଳତା ବା ଅଚଳାବସ୍ଥା ସଂପର୍କିତ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି (ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା) : ଆମ ସଂବିଧାନ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ସଂସଦୀୟ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଅଛି । ଯଦି କୌଣସି ସମୟରେ ରାଜ୍ୟର ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସୂତ୍ରରୁ ଜାଣିବା ପରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ଏହା ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୁଏ ଯେ, ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ବିଧାନ ସ୍ୱୀକୃତ ପନ୍ଥାରେ ପରିଚାଳିତ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ ଓ ସେଠାରେ ସାଂବିଧାନିକ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା

ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଛି, ତାହା ହେଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସମ୍ବିଧାନର ୩୫୬ ଧାରା ଅନୁଯାୟୀ ଉକ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା କରିପାରିବେ । ଏହି ପ୍ରକାର ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତିକୁ 'ରାଜ୍ୟ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି' (State Emergency) ବା ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଶାସନ (President's Rule) ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ଏ ପ୍ରକାର ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା କରାଯାଏ, ସେହି ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ଏହା ଫଳରେ :

(୧) ସେହି ରାଜ୍ୟର ବିଧାନ ସଭାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଯାଏ ବା ନିଲମ୍ବିତ କରି ଦିଆଯାଏ । ଉକ୍ତ ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ସଂସଦ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କରେ । ଏପରିକି ଉକ୍ତ ରାଜ୍ୟର ବଜେଟ୍ ବା ଆୟବ୍ୟୟ ଅଟକଳ ସଂସଦ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ ।

(୨) ରାଜ୍ୟର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳକୁ ବରଖାସ୍ତ କରିଦିଆଯାଏ । ରାଜ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତା ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିଜ ହାତକୁ ନେଇଥାଆନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ରାଜ୍ୟର ରାଜ୍ୟପାଳ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ବାସ୍ତବ ମୁଖ୍ୟ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କୁ ପ୍ରଶାସନିକ ସହାୟତା ଦେବା ପାଇଁ 'ପରାମର୍ଶ ଦାତା' ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି ।

ଏହି ପ୍ରକାର ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣାନାମା ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହରେ ୨ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁମୋଦିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଥରେ ଅନୁମୋଦିତ ହେଲେ ଏହା ୬ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଳବତ୍ତର ରହେ ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ସଂସଦରେ ପୁନଃ ଅନୁମୋଦିତ ହୋଇ ସର୍ବାଧିକ ୩ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ବଳବତ୍ତର ରହିପାରିବ । ଏଠାରେ ସୂଚୀତ କରାଯାଇପାରେ ଯେ, ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଏହି କ୍ଷମତା ସାବଧାନତାର ସହିତ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ । ନ୍ୟାୟାଳୟ ଏହି ଘୋଷଣାନାମାକୁ ଯଦି ଅସିଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରନ୍ତି, ତେବେ ପୂର୍ବର ପ୍ରଶାସନିକ ସ୍ଥିତାବସ୍ଥା ବଜାୟ ରହେ ।

(ଗ) ଆର୍ଥିକ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି :- ଯେତେବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରନ୍ତି ଯେ, ଭାରତର ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିରତା ବିପନ୍ନ ଏବଂ ଆର୍ଥିକ ପରିସ୍ଥିତି ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଅଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ସମ୍ବିଧାନର ୩୬୦ ଧାରା ବଳରେ ଆର୍ଥିକ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା କରି ଥାଆନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ –

(୧) କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର, ରାଜ୍ୟ ସରକାରମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥନୈତିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ଥାଆନ୍ତି ।

(୨) ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଦରମା ହ୍ରାସ କରିବାପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।

(୩) ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅର୍ଥ ବିଧେୟକ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ ପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ କରାଯାଇଥାଏ ।

(୪) ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଏବଂ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତିମାନଙ୍କ ସମେତ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କର ସମସ୍ତ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ଦରମା ହ୍ରାସ କରିବା ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।

ଆର୍ଥିକ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣାନାମା ୨ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ସଂସଦ ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ଦେଶରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା କରାଯାଇ ନାହିଁ ।

ତୁମପାଇଁ କାମ :

ସଂବିଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବା ଦିନଠାରୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କର ନାମ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ଭୂମିକା ଓ ପଦ ମର୍ଯ୍ୟାଦା :

ଆମ ଦେଶରେ ସଂସଦୀୟ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ । ଆମର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ହେଉଛନ୍ତି ବାସ୍ତବ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହେଉଛନ୍ତି କେବଳ ନାମକୁ ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ଓ ସାଂବିଧାନିକ ଶାସନମୁଖ୍ୟ । ସମ୍ବିଧାନ ତାଙ୍କ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତା ନ୍ୟସ୍ତ କରିଅଛି ସତ; ମାତ୍ର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପରାମର୍ଶ ବିନା ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କୌଣସି କ୍ଷମତା ପ୍ରୟୋଗ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରୋକ୍ଷରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସେ କେବଳ ମହାଭିଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ପଦଚ୍ୟୁତ ହୋଇପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ଆମ ସମ୍ବିଧାନ ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ତେଣୁ ସଂସଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ରହୁଥିବା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସମେତ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ

ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଓ କ୍ଷମତାଶାଳୀ । ଅପରପକ୍ଷରେ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଣୀଙ୍କ ଭଳି କେବଳ ଆଳଙ୍କାରିକ ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ବହୁଦଳୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାରୁ ସଂପ୍ରତି ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ 'ଝୁଲା ସଂସଦ' ଓ 'ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ' ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଖାଯାଉଛି । ଏପରି ଅସ୍ୱାଭାବିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ଅତି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବାକୁ ପଡ଼େ । ସ୍ୱାଭାବିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର "ବନ୍ଧୁ, ପ୍ରୋତ୍ସାହକ ଏବଂ ମାର୍ଗଦର୍ଶକ" ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସେ ଦେଶର ଐକ୍ୟ ଓ ସଂହତିର ପ୍ରତୀକ । ସେ ଭାରତର ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶର ବାର୍ତ୍ତାବହ । ଦେଶର ନିରାପତ୍ତା, ପ୍ରଶାସନିକ ସ୍ଥିରତା ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଏବଂ ସଂବିଧାନର ସୁରକ୍ଷା ଇତ୍ୟାଦି ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ । ସେ ପରୋକ୍ଷରେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ, ଏଥିରେ ଦ୍ୱିମତ ନାହିଁ ।

ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି :

ଆମ ସମ୍ବିଧାନ ଦ୍ୱାରା ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପଦ ସୃଷ୍ଟ ଓ ସ୍ୱୀକୃତ ।

ଯୋଗ୍ୟତା :

ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପଦ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

(୧) ସେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ନାଗରିକ ହୋଇଥିବେ ।

(୨) ତାଙ୍କୁ ଅତିକମ୍‌ରେ ୩୫ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିବ ।

(୩) ରାଜ୍ୟସଭାର ସଦସ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତା ଥିବ ।

(୪) ସେ କେନ୍ଦ୍ର ବା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ କୌଣସି ଲାଭଜନକ ପଦବୀରେ ନଥିବେ ।

(୫) ସେ ସଂସଦ ବା ରାଜ୍ୟ ବିଧାନ ମଣ୍ଡଳର ସଦସ୍ୟ ନଥିବେ । ଯଦି ବା ଥିବେ, ତେବେ ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭାବେ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେହି ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ପ୍ରଦାନ କରିବେ ।

ନିର୍ବାଚନ :

ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହର ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ନିର୍ବାଚକ ମଣ୍ଡଳୀ ଦ୍ୱାରା ଆନୁପାତିକ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ଓ ଏକକ ହସ୍ତାନ୍ତରୀୟ ଗୋପନୀୟ ଭୋଟଦାନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି ।

କାର୍ଯ୍ୟକାଳ :

ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ୫ ବର୍ଷ ପାଇଁ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ସମାପ୍ତି ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଇସ୍ତଫା ପ୍ରଦାନ କରିପାରନ୍ତି ବା ତାଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତ କରାଯାଇପାରେ । ଯେତେବେଳେ ରାଜ୍ୟସଭାର ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ସଭ୍ୟ ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ବହିଷ୍କାର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଲୋକସଭାର ସମ୍ମତି ଲାଭ କରିବ, ସେତେବେଳେ ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପଦଚ୍ୟୁତ ହେବେ ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ :

ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ସାମ୍ବିଧାନିକ ପଦାଧିକାରୀ; ମାତ୍ର ସମ୍ବିଧାନ ତାଙ୍କ ହାତରେ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତା ବା ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ କରିନାହିଁ । ସେ କେବଳ ମାତ୍ର ୨ଟି ସାମ୍ବିଧାନିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପାଦନ କରନ୍ତି ।

(୧) ଯେତେବେଳେ ମୃତ୍ୟୁ, ପଦତ୍ୟାଗ, ପଦଚ୍ୟୁତି ବା ଅନ୍ୟକୌଣସି, ଯଥା, ନିର୍ବାଚନ ଅସିଦ୍ଧ କାରଣରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ପଦବୀ ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସର୍ବାଧିକ ୬ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବା ସେହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିର୍ବାଚିତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସ୍ଥାୟୀ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ସେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ପଦବୀ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ।

ପୁନଶ୍ଚ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଯଦି ଅସୁସ୍ଥତା ବଶତଃ ବା ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିବା ହେତୁ ବା ଅନ୍ୟକୌଣସି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିବାରେ ଅସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି, ତାହା ହେଲେ ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସେହି ସମୟରେ ସଂପାଦନ କରିଥାଆନ୍ତି ।

(୨) ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସାଧାରଣତଃ ନିଜ ପଦାଧିକାର ବଳରେ ରାଜ୍ୟସଭାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଲୋକସଭାର ବାଚସ୍ପତିଙ୍କ ପରି ସେ ରାଜ୍ୟସଭାର ଅଧିବେଶନ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ପରି ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି କେତେକ ଆଳଂକାରିକ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେ ବିଦେଶ ଗସ୍ତ କରି ସରକାରଙ୍କର ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥାଆନ୍ତି । ଅନେକ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ଉତ୍ସବରେ ସେ ମୁଖ୍ୟ ଅତିଥି ଭାବରେ ଯୋଗଦାନ କରନ୍ତି ।

ତୁମପାଇଁ କାମ :

ଅଦ୍ୟାବଧି ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭାବରେ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ନାମ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ (Union Council of Ministers) :

ଆମ ଦେଶରେ 'ସଂସଦୀୟ ସରକାର' ବା 'ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳୀୟ ସରକାର' (Cabinet Government) ପ୍ରଚଳିତ । କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତା ସମ୍ବିଧାନ ଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବା ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ (Council of Ministers) ଏହି ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାଆନ୍ତି । ସମ୍ବିଧାନର ୭୪ (୧) ଧାରାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ଯେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନାରେ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଏକ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ରହିବ ।

ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ଗଠନ :

ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ମୁଖ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ପରେ ଲୋକସଭାରେ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ଆସନ ଲାଭ କରିଥିବା ଗୋଟିଏ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ବା ଏକାଧିକ ଦଳର ମେଣ୍ଟର ନେତାଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଅନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରୀପରିଷଦର ସଦସ୍ୟମାନେ ସଂସଦର ଯେକୌଣସି ଗୃହର ସଦସ୍ୟ ହୋଇଥାଇ ପାରନ୍ତି । ଯଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସଂସଦର ସଭ୍ୟ ନ ଥାଇ ମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ତାହା ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ୬ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ସଂସଦର ଯେ କୌଣସି ଗୃହର ସଭ୍ୟଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନଚେତ୍ ସେ ମନ୍ତ୍ରୀପଦ ହରାଇବେ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ, ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭାଗ ବଣ୍ଟନ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ସମୟରେ ବିଭାଗ ଅଦଳ ବଦଳ ମଧ୍ୟ କରିଥାଆନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଓ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ଆକାର ଓ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି । ତେବେ ସାଂପ୍ରତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ଲୋକସଭାର ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାର ୧୫ ପ୍ରତିଶତରୁ ଅଧିକ ହେବ ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ଗଠନ ବେଳେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟ, ଅନୁସୂଚୀତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତି ତଥା ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ସେହିପରି ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଗଠନରେ ମେଣ୍ଟ ଦଳର ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟା ତଥା ମନ୍ତ୍ରୀପଦର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ପୂର୍ବ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଇଥାଏ ।

ତୁମପାଇଁ କାମ :

କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ନାମ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବିଭାଗ ଲେଖ ।

ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ :

ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦରେ ସାଧାରଣତଃ ଚାରି ପ୍ରକାରର ମନ୍ତ୍ରୀ ଥାଆନ୍ତି, ଯଥା : **(କ) କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟାମନ୍ତ୍ରୀ, (ଖ) ରାଷ୍ଟ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ (ସ୍ୱାଧୀନ ଦାୟିତ୍ୱ), (ଗ) ରାଷ୍ଟ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ (ଘ) ଉପମନ୍ତ୍ରୀ ।**

କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମନ୍ତ୍ରୀ ପାହ୍ୟାରେ ସାଧାରଣତଃ ବୟସ୍କ, ବରିଷ୍ଠ, ଅଭିଜ୍ଞ ତଥା ପ୍ରଶାସନିକ, ରାଜନୈତିକ ଅନୁଭୂତି ସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ 'କ୍ୟାବିନେଟ୍' (Cabinet) ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଏହି କ୍ୟାବିନେଟ ବୈଠକରେ ସମସ୍ତ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଏ । କ୍ୟାବିନେଟ୍ ବୈଠକରେ କେବଳ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ରାଷ୍ଟ୍ରମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର । କେତେକ ରାଷ୍ଟ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବେ ଏକ ବା ଏକାଧିକ ବିଭାଗର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେତେକ ରାଷ୍ଟ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକରେ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

ଉପମନ୍ତ୍ରୀମାନେ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥାଆନ୍ତି ।

ଏହି ତିନି ଶ୍ରେଣୀର ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ 'ସଂସଦୀୟ ସଚିବ' (Parliamentary Secretary) ମାନେ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି 'ସଂସଦୀୟ ସଚିବ'ମାନେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ।

ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ଓ ଉତ୍ତର ଦାୟିତ୍ୱ :

ଆମ ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁସାରେ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ସଂସଦର ନିମ୍ନ ସଦନ ବା ଲୋକସଭା ନିକଟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ସାମୂହିକ ଭାବରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ।

'ସାମୂହିକ ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱ'ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେକୌଣସି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଦୋଷ, ତ୍ରୁଟି ପାଇଁ ସମଗ୍ର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ଉତ୍ତର ଦାୟୀ । ତେଣୁ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ସ୍ଥିତି ଓ ବିଲୟ ସଦା ସର୍ବଦା ସାମଗ୍ରିକ ବା ସାମୂହିକ ଭାବରେ ହୋଇଥାଏ । ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ସମସ୍ତ ମନ୍ତ୍ରୀ ସହମତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ । ଯଦି କୌଣସି ମନ୍ତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ନିଷ୍ପତ୍ତି ସହିତ ଏକମତ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।

ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକସଭାରେ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ଆସ୍ଥାଭାଜନ ହୋଇଥିବ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷମତାରେ ରହିଥିବ ।

ଲୋକସଭା 'ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବ' ଅନୁମୋଦନ କରି କିମ୍ବା ଅର୍ଥ ବିଧେୟକକୁ ଅନୁମୋଦନ ନଦେଇ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନିଜର ଅନାସ୍ଥା ଭାବ ପ୍ରକଟ କରିଥାଏ ।

ସଂସଦ ନିକଟରେ ସାମୂହିକ ଭାବରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ହେବା ସହିତ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ସଦସ୍ୟମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତରଦାୟୀ । ସାମ୍ବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ମର୍ଜି ଉପରେ (During the pleasure of the President) ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ନିଜ ନିଜ ପଦବୀରେ ଥାଆନ୍ତି ସତ; ମାତ୍ର ଯେକୌଣସି ସମୟରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଯେକୌଣସି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିଜ ପଦବୀରୁ ବରଖାସ୍ତ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ :

ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନପ୍ରକାରର :

୧. ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ : ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଦେଶର ଶାସନ ତଥା ବୈଦେଶିକ ବ୍ୟାପାର ସଂପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରନ୍ତି ।

୨. ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନୀତିର ପ୍ରୟୋଗ : ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ କେବଳ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ନ ଥାଆନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ନୀତିଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଠିକ୍ ଭାବେ ଏବଂ ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ; ସେ ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିଥା'ନ୍ତି ।

୩. ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ : ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ ସଂସଦର କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ବିଭିନ୍ନ ଆଇନର ରୂପ ରେଖ ଓ ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପ୍ରକୃତରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି ।

୪. ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ : ଦେଶର ଆୟବ୍ୟୟର ବିଭିନ୍ନ ସୂତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଓ ବଜେଟ୍ (ଆୟ ବ୍ୟୟ ଅଟକଳ) ପ୍ରସ୍ତୁତି ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ହୁଏ ।

୫. ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ପ୍ରଦାନ : ଦେଶ ଶାସନ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ପରାମର୍ଶ ପ୍ରଦାନ କରିବା ହେଉଛି ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ।

୬. ଆନ୍ତର୍ବିଭାଗୀୟ ସମନ୍ୱୟ : ସରକାରଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଏବଂ ସାମୂହିକ ଭାବରେ ସରକାରଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଯୋଜନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକର ସଫଳ ରୂପାୟନ କରିବା ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ମୁଖ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଭୂମିକା : ସଂସଦୀୟ ସରକାରରେ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ଭୂମିକା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ମାତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତିରେ କାଳକ୍ରମେ ସଂସଦ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର କ୍ଷମତା ଓ ପଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ସଂକୁଚିତ ହେଉଅଛି ।

ଅପରପକ୍ଷେ ମିଳିତ ସରକାର ବା ମେଣ୍ଟ ସରକାରରେ ଭାଗୀଦାର ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଦଳଗୁଡ଼ିକର ପରସ୍ପର ବିରୋଧି କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପ ହେତୁ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ଏକ ସୁଦୃଢ଼ ତଥା ସମନ୍ୱିତ ଦଳ (Team) ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଫଳରେ ମେଣ୍ଟ ସରକାରରେ ସ୍ଥିରତା ରହିପାରୁ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ :

ସଂସଦୀୟ ସରକାରରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବାସ୍ତବରେ କେନ୍ଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ମୁଖ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁଯାୟୀ କେନ୍ଦ୍ରର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତା ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିନା ପରାମର୍ଶରେ କୌଣସି କ୍ଷମତା ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମ ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ତଥା ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ।

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ :

ଭାରତୀୟ ସାଂବିଧାନିକ, ପ୍ରଶାସନିକ ତଥା ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବହୁବିଧ ଭୂମିକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରନ୍ତି ।

(୧) ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି କେନ୍ଦ୍ରମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ମୁଖ୍ୟ :- ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ପରେ ଲୋକସଭାରେ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ଆସନ ପାଇଥିବା ଦଳର ବା ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ଆସନ

ପାଇଥିବା ମେଣ୍ଟ ଦଳମାନଙ୍କର ନିର୍ବାଚିତ ନେତାଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ସରକାର ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି । ଏହାପରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଅନ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପାହ୍ୟା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭାଗ ବଣ୍ଟନ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ବୈଠକ ଆହ୍ୱାନ କରନ୍ତି; ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି ଏବଂ ବୈଠକରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରନ୍ତି । ସେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମୂହିକ ଦାୟିତ୍ୱ ବୋଧ ବଜାୟ ରଖନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ମାନିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ନଚେତ୍ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦରୁ ବାହାରିଯିବା ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପନ୍ଥା ନାହିଁ । ସେ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ବିଲୟର କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁ । ସେ ଚାହିଁଲେ ଯେ କୌଣସି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ବିଭାଗ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରନ୍ତି ବା ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବହିଷ୍କାର କରିପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ବା ପଦତ୍ୟାଗ ଫଳରେ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପତନ ଘଟିଥାଏ । ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବ ଲୋକସଭାରେ ଗୃହୀତ ହେଲେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ପଦଚ୍ୟୁତ ହୁଅନ୍ତି ।

(୨) **ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ଯୋଗସୂତ୍ର ରକ୍ଷାକାରୀ :-** ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ପରାମର୍ଶଦାତା । ସେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସମସ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଜଣାଇଥାଆନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ବାର୍ତ୍ତାକୁ ସେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବୈଠକରେ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଉପସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ସଂସଦ ତଥା ଦେଶଶାସନ ଓ ବୈଦେଶିକ ବ୍ୟାପାର ସଂପର୍କରେ ବିଶେଷ ଭାବେ ଅବଗତ କରାନ୍ତି । ବିଦେଶଗସ୍ତରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ସୌଜନ୍ୟମୂଳକ ସାକ୍ଷାତ କରି ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ।

(୩) **ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଓ ସଂସଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ଯୋଗସୂତ୍ର ରକ୍ଷାକାରୀ :-** ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସଂସଦ ଓ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ରକ୍ଷା କରି ଥାଆନ୍ତି । ସଂସଦରେ ଆଗତ ହେବାକୁ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଚିଠା ଆଇନ୍ ବା 'ବିଲ୍' ବିଷୟରେ ସେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ବୈଠକରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ଏବଂ ସଂସଦରେ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ସରକାରଙ୍କର ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ସଂସଦରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପସ୍ଥାପିତ ହୁଏ । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ବୈଠକରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରନ୍ତି ।

(୪) **ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ରାଷ୍ଟ୍ରର ନେତା :-** ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ସଂସଦର ନେତା ଏବଂ ସମଗ୍ର ଦେଶର ନେତା । ସେ ଭାରତର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶାସନ ତଥା ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ସଂପର୍କ ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥାଆନ୍ତି ଓ ନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ସଂସଦରେ ଗୃହୀତ କରାଇଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବିଦେଶ ଗସ୍ତ କରି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତର ବୈଦେଶିକ ନୀତି ଓ ଆଭିମୁଖ୍ୟକୁ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି ।

(୫) **ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ଦଳର ନେତା :-** ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଶାସକ ଦଳର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନେତା । ତେଣୁ ସେ ଶାସକ ଦଳର ନୀତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ମେଣ୍ଟ ସରକାରରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ମେଣ୍ଟଦଳର ନେତୃତ୍ୱ ନିଅନ୍ତି ।

(୬) **ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କର ନେତା:-** ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ନିଜ ଦେଶର **ଜନନାୟକ ।** ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କଠାରୁ ବଳିଷ୍ଠ ନେତୃତ୍ୱ, ପ୍ରଶାସନିକ ଦକ୍ଷତା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିଷ୍ଠା ତଥା ଦେଶର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଦୃଢ଼ ସଂକଳ୍ପ ଆଶା କରିଥାନ୍ତି ।

(୭) **ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବହୁବିଧ ଭୂମିକା :-** ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ପଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଳରେ **'ନୀତି ଆୟୋଗ'**ର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଏହାବ୍ୟତୀତ ସେ ଅନେକ ସଂସ୍ଥା, କମିଟି, ଆୟୋଗ ଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଲାଲ୍‌କିଲ୍ଲାରେ 'ଜାତୀୟ ପତାକା' ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଭିଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଭୂମିକା :

ସଂବିଧାନର ୭୮ ଧାରାରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ସୂଚୀତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ସରକାରଙ୍କର ପ୍ରଶାସନିକ ମୁଖ୍ୟ । ତାଙ୍କର କ୍ଷମତା ସୁଦୂର ପ୍ରସାରୀ । ସେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର ଓ ଦେଶ ଶାସନର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶକ । ସେ ମଧ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରର 'ନୀତି-ନିର୍ଦ୍ଧାରକ' । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଦେଶର ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ।

ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା, କୂଟନୈତିକ ବିଚକ୍ଷଣତା, ରାଜନୈତିକ ପରିପକ୍ୱତା ଓ ସର୍ବୋପରି ଦଳୀୟ ସମର୍ଥନ ତାଙ୍କର ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱକୁ ଅନନ୍ୟ କରିଥାଏ ।

ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ପରିବେଶ, ସାଂବିଧାନିକ ପଦମର୍ଯ୍ୟାଦା, ରାଜନୈତିକ ସମୀକରଣ, ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସୁ-ସଂପର୍କ ଓ ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଦବୀକୁ ଅଧିକ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଥାଏ । ମିଳିତ ବା ମେଣ୍ଟ ସରକାରର ସଫଳତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବଳିଷ୍ଠ ନେତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ଆମର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାରତର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥା'ନ୍ତି ।

କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପିକା :

କେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାପିକା ସଭାକୁ 'ସଂସଦ' ବା 'ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ' କୁହାଯାଏ । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ଲୋକସଭା ଏବଂ ରାଜ୍ୟସଭାକୁ ନେଇ ସଂସଦ ଗଠିତ । ଏହି ଦ୍ୱି-ସଦନୀୟ ସଂସଦର ନିମ୍ନ ସଦନକୁ 'ଲୋକସଭା' ଓ ଉଚ୍ଚସଦନକୁ 'ରାଜ୍ୟସଭା' କୁହାଯାଏ । ଲୋକସଭା ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କର ସଭା । ଏହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ନିର୍ବାଚିତ ଲୋକ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ । ରାଜ୍ୟସଭା ସଂଘୀୟ ନୀତି ଉପରେ ଆଧାରିତ । ରାଜ୍ୟସଭା ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେ । ଏହା ରାଜ୍ୟର ବିଧାନମଣ୍ଡଳର ନିର୍ବାଚିତ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଚିତ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ । ଲୋକସଭା ଓ ରାଜ୍ୟସଭାର ଗଠନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଅଛି ।

ଲୋକସଭା :

ଗଠନ :

ଲୋକସଭା ଦେଶର ନାଗରିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାର୍ବଜନୀନ ସାବାଳକ ଭୋଟ ପ୍ରଥା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ନିଜର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଲୋକସଭା ନିକଟରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ । ଏହା ଭାରତୀୟ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ସାବଭୌମ କ୍ଷମତାର ପ୍ରତୀକ ।

ସାମ୍ବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ ଲୋକସଭାର ସର୍ବମୋଟ ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟା ସର୍ବାଧିକ ୫୫୨ ହୋଇପାରିବ । ଏଥିରୁ ୫୩୦ ଜଣ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟରୁ ଓ ସର୍ବାଧିକ ୨୦ ଜଣ କେନ୍ଦ୍ରଶାସିତ ଅଞ୍ଚଳରୁ ନିର୍ବାଚିତ ହେବେ ଏବଂ ୨ ଜଣ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋଭାରତୀୟଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ମନୋନୀତ କରିପାରିବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋକସଭାର ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ୫୪୫ । ସେଥିରୁ ୫୩୦ ଜଣ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରୁ, ୧୩ ଜଣ କେନ୍ଦ୍ରଶାସିତ

ଭାରତର ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ ଭବନ ବା ସଂସଦ

ଅଞ୍ଚଳରୁ ସାବାଳକ ଭୋଟଦାନ ମାଧ୍ୟମରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ୨ ଜଣ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋଭାରତୀୟଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ମନୋନୀତ କରିଛନ୍ତି । ଲୋକସଭା ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟ ଓ କେନ୍ଦ୍ରଶାସିତ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ଅନୁପାତ ଅନୁସାରେ ସଭ୍ୟସଂଖା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରାଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଶାରୁ ଲୋକସଭାରେ ୨୧ ଜଣ ସଭ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଅନୁସୂଚୀତ ଜାତି ଓ ଜନଜାତିଙ୍କ ପାଇଁ ଲୋକସଭାରେ ସ୍ଥାନ ସଂରକ୍ଷିତ ରହିଛି ।

ଯୋଗ୍ୟତା :

ଲୋକସଭାର ସଭ୍ୟପଦ ପାଇଁ ଜଣେ ପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କର ନିମ୍ନଲିଖିତ ଯୋଗ୍ୟତା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

(୧) ସେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ନାଗରିକ ହୋଇଥିବେ ।
(୨) ତାଙ୍କର ବୟସ ଅନ୍ୟୁନ ୨୫ ବର୍ଷ ହୋଇଥିବ ।
(୩) ସେ ଜଣେ ଦେବାଳିଆ ବା ମସ୍ତିଷ୍କ ବିକୃତ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇ ନ ଥିବେ ।
(୪) ସେ କେନ୍ଦ୍ର ବା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ କୌଣସି ଲାଭଜନକ ପଦବୀରେ ରହି ନଥିବେ ।
(୫) ସଂସଦ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ଆଇନ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟତା ତାଙ୍କର ଥିବ ।

ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ୧୮ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ବୟସ୍କ ନାଗରିକ ନିର୍ବାଚନରେ ଭୋଟଦାନ ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ଲୋକସଭାକୁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ନିର୍ବାଚିତ କରନ୍ତି ।

କାର୍ଯ୍ୟକାଳ :

ଲୋକସଭାର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ୫ ବର୍ଷ । ୫ ବର୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ଶେଷ ହେଲେ ଲୋକସଭାକୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବେ ଭଙ୍ଗ କରାଯାଏ । ମାତ୍ର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଲୋକସଭାକୁ ୫ ବର୍ଷର ସମୟସୀମା ଶେଷ ହେବା

ପୂର୍ବରୁ ଭଙ୍ଗ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଜାତୀୟ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କରି ଲୋକସଭା ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ଥରକରେ ସର୍ବାଧିକ ୧ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ । ମାତ୍ର, ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତି ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ହେଲେ, ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ଦିନ ଠାରୁ ଗୃହର ବର୍ଦ୍ଧିତ ସମୟସୀମା ୬ (ଛଅ) ମାସରୁ ଅଧିକ ହେବନାହିଁ । ଲୋକସଭାର ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନ ବସିବା ଦିନଠାରୁ ଏହି ୫ ବର୍ଷର ସମୟ ସୀମା ଗଣାଯାଏ ।

ଲୋକସଭାର ଅଧିବେଶନ :

ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଲୋକସଭାର ଅଧିବେଶନ ଆହ୍ୱାନ କରନ୍ତି । ଏହାକୁ ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ 'ପ୍ରୋରୋଗ୍' ରଖିପାରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ 'ଭଙ୍ଗ' କରିପାରନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ସାମ୍ବିଧାନିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ସେ ଏପରି ଭାବେ ଲୋକସଭାର ଅଧିବେଶନ ଆହ୍ୱାନ କରିବେ, ଯାହା ଫଳରେ ଗୋଟିଏ ଅଧିବେଶନର ଶେଷଦିନ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧିବେଶନର ପ୍ରଥମ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ୬ ମାସରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟବଧାନ ରହିବ ନାହିଁ । ଲୋକସଭାର ଅଧିବେଶନ ଅନ୍ୟୁନ ବର୍ଷକୁ ଦୁଇଥର ବସେ । ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଲୋକସଭା ୩ ଗୋଟି ଅଧିବେଶନରେ ମିଳିତ ହୁଏ ; ଯଥା - ବଜେଟ୍ ଅଧିବେଶନ, ବର୍ଷାକାଳୀନ ଅଧିବେଶନ, ଏବଂ ଶୀତ କାଳୀନ ଅଧିବେଶନ ।

କୋରମ :

ଯେଉଁ ନ୍ୟୁନତମ ସଂଖ୍ୟକ ସଭ୍ୟଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ସଭାକାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପାଇଁ ନିହାତି ଜରୁରୀ, ତାହାକୁ 'କୋରମ' କୁହାଯାଏ । ଲୋକସଭାର 'କୋରମ' ସଂଖ୍ୟା ହେଉଛି ଗୃହର ସର୍ବମୋଟ ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟାର ଏକ-ଦଶମାଂଶ ଅର୍ଥାତ୍ ୫୫ । 'କୋରମ୍' ଅଭାବରେ ସଭାକାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦ ରହେ । କୌଣସି ସଭ୍ୟ ଗୃହର ବିନାନୁମତିରେ ଗୃହର ଅଧିବେଶନରୁ ୬୦ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲଗାତାର ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିଲେ, ସେ ତାଙ୍କର ସଭ୍ୟପଦ ହରାଇବେ ।

ଦରମା ଓ ଭତ୍ତା :

ଲୋକସଭାର ସଭ୍ୟମାନେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମାସିକ ବେତନ ସମେତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭତ୍ତା ପାଇଥାଆନ୍ତି ।

ବାଚସ୍ପତି :

ବାଚସ୍ପତି ହେଉଛନ୍ତି ଲୋକସଭାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ । ଲୋକସଭାର ପ୍ରଥମ ବୈଠକରେ ଲୋକସଭାର ସଭ୍ୟମାନେ ନିଜ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକୁ ବାଚସ୍ପତି ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ କରିଥାଆନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ବାଚସ୍ପତି ଶାସକଦଳର ଜଣେ ସଭ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ବାଚସ୍ପତି ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହେବାପରେ ସେ ଦଳୀୟ ଆନୁଗତ୍ୟରୁ ଅଲଗାରହି ନିରପେକ୍ଷତା ଅବଲମ୍ବନ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ବାଚସ୍ପତି ଗୃହର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ଲୋକସଭାର ଅଧିବେଶନ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରନ୍ତି । ସେ ଗୃହରେ ଶାନ୍ତି ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ସେ ଗୃହର ନୀତି ନିୟମାବଳୀର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରନ୍ତି । ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଓ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗକୁ ସେ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ଆଚରଣ ପାଇଁ ସେ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୃହରୁ ବହିଷ୍କାର ବା ନିଲମ୍ବିତ କରିପାରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଚିଠା ଆଇନ (ବିଲ୍), ଏକ 'ଅର୍ଥ-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଲ୍' କି ନୁହେଁ, ତାହା ବାଚସ୍ପତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ବାଚସ୍ପତି ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ଚିଠାଆଇନ୍ (ବିଲ୍) ସପକ୍ଷରେ ବା ବିପକ୍ଷରେ ମତଦାନ କରି ନଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଚିଠାଆଇନର (ବିଲ୍) ସପକ୍ଷରେ ଓ ବିପକ୍ଷରେ ସମାନ ସଂଖ୍ୟକ ଭୋଟ ମିଳେ, ସେତେବେଳେ ବାଚସ୍ପତି ତାଙ୍କର **'ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ଭୋଟ'** (Casting Vote) ପ୍ରଦାନ କରି ଚିଠାଆଇନ୍ (ବିଲ୍)ର ଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନରେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ, ସେ ସଭାକାର୍ଯ୍ୟ ମୁଲତବୀ ରଖନ୍ତି ।

ଲୋକସଭାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜଣେ ଉପବାଚସ୍ପତି ମଧ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ବାଚସ୍ପତିଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ସେ ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରନ୍ତି । ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଜଣେ ବିରୋଧୀ ଦଳର ସଭ୍ୟ ଉପବାଚସ୍ପତି ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ।

ରାଜ୍ୟସଭା ଓ ଏହାର ଗଠନ :

ରାଜ୍ୟସଭା ହେଉଛି ସଂସଦର ଉଚ୍ଚସଦନ ବା ଦ୍ୱିତୀୟ ସଦନ । ଏହା ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଗୃହରେ ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟର ସମାନ ସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରତିନିଧି ନାହାନ୍ତି । ଲୋକସଭା ପରି ରାଜ୍ୟସଭାରେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟର ଜନସଂଖ୍ୟା ଅନୁପାତରେ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଅଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ୧୦ ଜଣ ସଦସ୍ୟ ରାଜ୍ୟସଭାରେ ଅଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟସଭାର ସର୍ବାଧିକ ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟା ୨୫୦ । ଏଥିରୁ ସର୍ବାଧିକ ୨୩୮ ଜଣ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟ ଓ କେନ୍ଦ୍ରଶାସିତ ଅଞ୍ଚଳରୁ ପରୋକ୍ଷ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ୧୨ ଜଣ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହୁଅନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କଳା, ବିଜ୍ଞାନ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜସେବାରେ

ପାରଦର୍ଶିତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିବେ । (ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜ୍ୟସଭାର ସର୍ବମୋଟ ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ୨୪୫ ।)

ରାଜ୍ୟସଭାର ସଭ୍ୟମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟର ବିଧାନସଭାର ନିର୍ବାଚିତ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାନୁପାତିକ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ଏବଂ ଏକକ ହସ୍ତାନ୍ତରୀୟ ଭୋଟ ପ୍ରଥା ମାଧ୍ୟମରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ।

ଯୋଗ୍ୟତା :

ରାଜ୍ୟସଭାର ସଭ୍ୟପଦ ପାଇଁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନିମ୍ନଲିଖିତ ଯୋଗ୍ୟତା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

(୧) ସେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ନାଗରିକ ହୋଇଥିବେ ।

(୨) ତାଙ୍କର ବୟସ ଅତିକମ୍‌ରେ ୩୦ ବର୍ଷ ହୋଇଥିବ ।

(୩) ସେ କେନ୍ଦ୍ର ବା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ କୌଣସି ଲାଭଜନକ ପଦବୀରେ ନଥିବେ ।

(୪) ସେ ଦେବାଳିଆ ବା ବିକୃତ ମସ୍ତିଷ୍କ ହୋଇ ନ ଥିବେ ।

(୫) ସଂସଦ ଦ୍ୱାରା ଆଇନ ମାଧ୍ୟମରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟତା ତାଙ୍କର ଥିବ ।

କାର୍ଯ୍ୟକାଳ :

ରାଜ୍ୟସଭା ଏକ ସ୍ଥାୟୀସଭା । ଏହାର ବିଲୟ ଘଟେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ରାଜ୍ୟସଭାର ସଭ୍ୟମାନେ ୬ ବର୍ଷ ପାଇଁ ନିର୍ବାଚିତ ବା ମନୋନୀତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ରାଜ୍ୟସଭାର ଏକ-ତୃତୀୟାଂଶ ସଭ୍ୟ ପ୍ରତି ୨ ବର୍ଷରେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରତି ୨ ବର୍ଷରେ ଥରେ ରାଜ୍ୟସଭା ପାଇଁ ନିର୍ବାଚନ କରାଯାଇ ଏକ-ତୃତୀୟାଂଶ ସଭ୍ୟ ପଦ ପୂରଣ କରାଯାଇଥାଏ ।

ରାଜ୍ୟସଭା ଓ ଲୋକସଭାର ଅଧିବେଶନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଆହ୍ୱାନ କରନ୍ତି । ଉଭୟ ଗୃହର ଅଧିବେଶନ ଏକ ସମୟରେ ବା ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଆହୂତ ହୋଇଥାଏ । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଉଭୟ ଗୃହର ମିଳିତ ଅଧିବେଶନ ଆହ୍ୱାନ କରାଯାଏ ।

ଅଧ୍ୟକ୍ଷ :

ଭାରତର ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିଜ ପଦାଧିକାର ବଳରେ ରାଜ୍ୟସଭାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପଦବୀ ଅଳଂକୃତ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେ ଲୋକସଭାର ବାଚସ୍ପତିଙ୍କ ପରି ରାଜ୍ୟସଭାରେ ଶାନ୍ତି ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷାକରିବା ସହିତ ଗୃହର ସଭାକାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେ ଗୃହର ନୀତି ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରନ୍ତି । ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଓ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗର ସୁରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଲୋକସଭାର ବାଚସ୍ପତିଙ୍କ ପରି ସେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ଲୋକସଭାର ଉପବାଚସ୍ପତିଙ୍କ ପରି ରାଜ୍ୟସଭାରେ ଜଣେ ନିର୍ବାଚିତ ଉପାଧ୍ୟକ୍ଷ ଅଛନ୍ତି । ସେ ରାଜ୍ୟସଭାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଉପାଧ୍ୟକ୍ଷ ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟ କରିଚାଳନା କରନ୍ତି ।

ସଂସଦର କ୍ଷମତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ :

(୧) ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କ୍ଷମତା : ସାମ୍ବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ କେନ୍ଦ୍ର ତାଲିକା ଏବଂ ଯୁଗ୍ମ ତାଲିକାଭୁକ୍ତ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ସଂସଦ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ କରେ । ଏହାବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ରାଜ୍ୟରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଶାସନ ଜାରି ହେଲେ, ସେହି ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ସଂସଦ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ କରିଥାଏ । ସାଧାରଣ ବିଲ୍ ଓ ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଲ୍ ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦ୍ଧତିରେ ଗୃହୀତ ହୋଇ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର 'ସମ୍ମତି' ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ପରେ ଆଇନ୍‌ରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । ସାଧାରଣ ବିଲ୍ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହର କ୍ଷମତା ସମାନ । କେବଳ ଅର୍ଥବିଲ୍ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୋକସଭାର କ୍ଷମତା ରାଜ୍ୟସଭାଠାରୁ ଅଧିକ । କୌଣସି ସାଧାରଣ ବିଲ୍ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସଦର ଉଭୟଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଦେଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଉଭୟ ସଦନର ମିଳିତ ଅଧିବେଶନ ଆହ୍ୱାନ କରି ଉକ୍ତ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିଥାଆନ୍ତି । ମିଳିତ ଅଧିବେଶନରେ ବାଚସ୍ପତି ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରିଥାନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜାରି ହୋଇଥିବା ଅଧାଦେଶ ଏବଂ ଜରୁରୀକାଳୀନ ଘୋଷଣାନାମା ମଧ୍ୟ ସଂସଦରେ ଅନୁମୋଦିତ ହୋଇଥାଏ ।

(୨) କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କ୍ଷମତା : ଆମ ସଂସଦୀୟ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ଲୋକସଭା ନିକଟରେ ସର୍ବଦା ସାମୂହିକ ଭାବରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ । ସରକାରଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଓ ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ସଂପର୍କରେ ସଂସଦରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଏ ଏବଂ ସାଂସଦମାନେ 'ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର' କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଉତ୍ତର ପାଇ ଥାଆନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ସମସ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ମୁଲତବୀ ପ୍ରସ୍ତାବ, ଧ୍ୟାନ ଆକର୍ଷଣ କାରୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଏବଂ ବଜେଟ୍ ଆଲୋଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ସାଂସଦମାନେ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଜାହିର କରିଥାଆନ୍ତି । ଲୋକସଭାରେ ବିରୋଧୀଦଳ ମାନେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବିରୁଦ୍ଧରେ 'ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବ' ଆଗତ କରିପାରନ୍ତି । ଏହି ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବ

ସଂଖ୍ୟାଧିକ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସମର୍ଥନରେ ଗୃହୀତ ହେଲେ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ରାଜ୍ୟ ସଭାରେ ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ ହୋଇ ନ ଥାଏ ।

(୩) ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କ୍ଷମତା : ସଂସଦର ବିନା ଅନୁମୋଦନରେ ସରକାର ଗୋଟିଏ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବା ଟିକସ ଆଦାୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବାର୍ଷିକ ବଜେଟ୍ ଏବଂ ଅତିରିକ୍ତ ବଜେଟ୍ ଜରିଆରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଯୋଜନାରେ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିବା ପାଇଁ ସଂସଦର ଅନୁମତି ଲୋଡ଼ି ଥାଆନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ବିରୋଧୀ ଦଳର ସାଂସଦମାନେ ତିନି ପ୍ରକାରର 'କାଟ ପ୍ରସ୍ତାବ' (Cut-Motion) ଆଗତ କରି ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି । ସଂସଦରେ ବଜେଟ୍ ଗୃହୀତ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ସେହିପରି 'କାଟପ୍ରସ୍ତାବ' ସଂସଦରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଗଲେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଥାନ୍ତି ।

(୪) ନିର୍ବାଚନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କ୍ଷମତା : ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଏବଂ ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ନିର୍ବାଚନରେ ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହର ନିର୍ବାଚିତ ସଭ୍ୟମାନେ ଭାଗନେଇ ଥାଆନ୍ତି । ଲୋକସଭାର ସଭ୍ୟମାନେ ବାଚସ୍ପତି ଓ ଉପବାଚସ୍ପତିଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚିତ କରନ୍ତି । ସେହିପରି ରାଜ୍ୟସଭାର ସଦସ୍ୟମାନେ ରାଜ୍ୟସଭାର ଉପାଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚିତ କରିଥାଆନ୍ତି ।

(୫) ନ୍ୟାୟିକ କ୍ଷମତା : ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହର ସଭ୍ୟମାନେ ସମ୍ବିଧାନ ଭଙ୍ଗ ପାଇଁ ବା ସମ୍ବିଧାନର ବିରୋଧାଚରଣ ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ମହାଭିଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ମାଧ୍ୟମରେ ପଦଚ୍ୟୁତ କରିଥାଆନ୍ତି । ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ପଦଚ୍ୟୁତି ପାଇଁ ରାଜ୍ୟସଭାରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ ହୋଇ ଓ ଗୃହୀତ ହୋଇ ଲୋକସଭା ଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଏବଂ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତିମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂସଦରେ ବହିଷ୍କାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହେଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସେମାନଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତ କରିଥାଆନ୍ତି ।

(୬) ସଂବିଧାନ ସଂଶୋଧନ କ୍ଷମତା : ଆମ ସମ୍ବିଧାନର ୩୬୮ ଧାରା ଅନୁଯାୟୀ ସମ୍ବିଧାନର ସଂଶୋଧନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଂସଦ ଦ୍ୱାରା ହୋଇପାରିବ । ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ଚିଠାଆଇନ ସଂସଦର ଯେକୌଣସି ଗୃହରେ ଆଗତ ହୋଇପାରିବ । ସଂବିଧାନ ସଂଶୋଧନ ସଂପର୍କିତ ଚିଠାଆଇନଗୁଡ଼ିକ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟକ ସଭ୍ୟଙ୍କର ସମର୍ଥନରେ ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହରେ ଅଲଗା ଅଲଗା ଗୃହୀତ ହେବା ପରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥାଏ ।

(୭) ବିବିଧ କ୍ଷମତା : ସଂସଦରେ ଦେଶର ଜାତୀୟ ଏବଂ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ସାରଗର୍ଭକ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଆଲୋଚନା ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳକୁ ସଚେତନ କରାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜନମତକୁ ସଜାଗ ଓ ସକ୍ରିୟ କରିଥାଏ । ସାଧାରଣ ଆୟବ୍ୟୟ କମିଟି (Public Accounts Committee) ଅଟକଳ କମିଟି (Estimates Committee) ଏବଂ ମହାହିସାବ ନିରୀକ୍ଷକ(CAG)ଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ଉପରେ ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା କରି ସାଂସଦ ମାନେ ସରକାରଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର ଦୋଷ ତ୍ରୁଟି ସୂଚାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏହାର ନିରାକରଣର ପନ୍ଥା ସରକାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରନ୍ତି ।

ସଂସଦରେ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ ପଦ୍ଧତି :

ସଂସଦରେ ଆଗତ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଆଇନ୍‌କୁ **ଚିଠା ଆଇନ୍** (ବିଲ୍) କୁହାଯାଏ । ଚିଠା ଆଇନ୍ ବା ବିଲ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ; ଯଥା : (କ) ସାଧାରଣ ବିଲ୍ (Non-Money Bill) (ଖ) ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଲ୍ (Money Bill) ।

ସାଧାରଣ ଚିଠାଆଇନ୍ ବା ବିଲ୍ :

ସାଧାରଣ ଚିଠାଆଇନ୍ ବା ବିଲ୍ ଯେ କୌଣସି ଗୃହରେ ଆଗତ କରାଯାଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଲ୍ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହେବା ପରେ ତିନିଗୋଟି ପାଠ (Three Readings) ମାଧ୍ୟମରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରଥମ ପାଠ ସମୟରେ କେବଳ ବିଲ୍‌ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏବଂ ଶିରୋନାମା (Title) ପାଠ କରାଯାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଠ ସମୟରେ ବିଲ୍ ଉପରେ ଗୃହରେ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଆଲୋଚନା କରଯାଏ । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ବିଲ୍‌ଟିକୁ ଯାଞ୍ଚ କମିଟି (ସିଲେକ୍ଟ କମିଟି)କୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥାଏ ବା ଜନମତ ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଯାଏ । ତୃତୀୟ ପାଠ ସମୟରେ ବିଲ୍ ଉପରେ ମତଦାନ ବା ଭୋଟ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । ସଂଖ୍ୟାଧିକ ସମର୍ଥନରେ ବିଲ୍‌ଟି ଗୃହୀତ ହେବା ପରେ ବିଲ୍‌ଟି ଅନ୍ୟଗୃହକୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ଗୃହରେ ମଧ୍ୟ ବିଲ୍‌ଟି ତିନିଗୋଟି ପାଠ ଦେଇ ଗତି କରେ । ଉଭୟ ଗୃହରେ ବିଲ୍‌ଟି ଗୃହୀତ ହେବା ପରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ତାଙ୍କ 'ସମ୍ମତି'

ପାଇଁ ପଠାଯାଏ । ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ 'ସମ୍ମତି' ପାଇବା ପରେ ଚିଠା ଆଇନଟି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଆଇନ (Act) ରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସାଧାରଣ ବିଲ୍ ଅନୁମୋଦନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଦି ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସମାଧାନ ପାଇଁ ସଂସଦର ମିଳିତ ଅଧିବେଶନ ଆହ୍ୱାନ କରି ଥାଆନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ 'ସମ୍ମତି' ପାଇଁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିବା ସାଧାରଣ ବିଲ୍‌କୁ ସେ ସଂସଦର ପୁନର୍ବିଚାର ପାଇଁ ପଠାଇ ପାରନ୍ତି । ବିଲ୍‌ଟି ସଂସଦରେ ପୁନର୍ବାର ଗୃହୀତ ହେଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ତାଙ୍କର ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ସାଧାରଣ ବିଲ୍ ଅନୁମୋଦନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହର କ୍ଷମତା ସମାନ ।

ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଲ୍ (Money Bill) :

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଲ୍ ବା ଅର୍ଥ-ବିଲ୍ କେବଳ ଲୋକସଭାରେ ପ୍ରଥମେ ଆଗତ ହୋଇଥାଏ । ଅର୍ଥ-ବିଲ୍ ଆଗତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ପ୍ରାକ୍-ଅନୁମତି ପାଇବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଗୋଟିଏ ବିଲ୍ 'ଅର୍ଥବିଲ୍' କି ନୁହେଁ, ତାହା ଲୋକସଭାର ବାଚସ୍ପତି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଥାଆନ୍ତି । ଅର୍ଥବିଲ୍‌ଟି ଲୋକସଭାରେ ଗୃହୀତ ହେଲାପରେ ବାଚସ୍ପତିଙ୍କ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ସହ ରାଜ୍ୟସଭାରେ ଗୃହୀତ ହେବାପାଇଁ ସେହି ଗୃହକୁ ପଠାଯାଏ । ରାଜ୍ୟସଭା ୧୪ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ବିଲ୍‌ଟିକୁ ଅନୁମୋଦନ କରି ଲୋକସଭାକୁ ନ ପଠାଏ, ତାହା ହେଲେ ଅର୍ଥବିଲ୍‌ଟି ରାଜ୍ୟସଭା ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଏ । ଅର୍ଥବିଲ୍ ଉଭୟ ଗୃହରେ ଗୃହୀତ ହେବାପରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ 'ସମ୍ମତି' ପାଇଁ ପଠାଯାଏ । ଅର୍ଥବିଲ୍ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ପୂର୍ବାନୁମୋଦନ ସହିତ ଗୃହରେ ଆଗତ ହୋଇଥିବାରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଅର୍ଥବିଲ୍‌କୁ 'ସମ୍ମତି' ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।

ରାଜ୍ୟସଭା ଅର୍ଥବିଲ୍‌କୁ ନାମଞ୍ଜୁର କିମ୍ବା ସଂଶୋଧିତ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ନ୍ୟାୟପାଳିକା :

ଭାରତର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ (Supreme Court of India) :

ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ସଂଘୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଏକ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଙ୍ଗ । କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପୁଜିଥିବା ବିବାଦର ସମାଧାନ କରିବା ଏବଂ ସମ୍ବିଧାନର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ଏହି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଆମ ଦେଶରେ ଥିବା ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ (ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟ) ରାଜଧାନୀ ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ତଥା ତ୍ରି-ସ୍ତରୀୟ ନ୍ୟାୟପାଳିକାର ଗଠନ ଦେଖିବାକୁ ଏକ ପିରାମିଡ୍ ଭଳି । ଶୀର୍ଷରେ ରହିଛି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟରେ ରହିଛି ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟ (ହାଇକୋର୍ଟ) ଏବଂ ସର୍ବ ନିମ୍ନରେ ରହିଛି ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ ଓ ଉପଖଣ୍ଡ ସ୍ତରୀୟ ଅଧସ୍ତନ ନ୍ୟାୟାଳୟ ବା ନିମ୍ନ ଅଦାଲତ ।

ଗଠନ :

ଆମ ଦେଶର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ସୁପ୍ରିମ୍‌କୋର୍ଟ ଜନ୍ମ ନେଲା ୧୯୫୦ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ମାସ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ । ଏହାପୂର୍ବରୁ ଏହି ନ୍ୟାୟାଳୟର ନାମ ଥିଲା ସଂଘୀୟ ନ୍ୟାୟାଳୟ (Federal Court) । ବର୍ତ୍ତମାନ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ପ୍ରଧାନ ବିଚାରପତିଙ୍କ ସମେତ ୩୨ ଜଣ

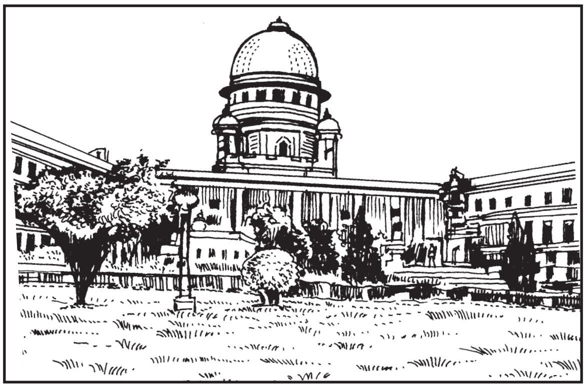

ଭାରତର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ

ବିଚାରପତି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ବିଚାରପତିମାନଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିଯୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତି । ଏବେ ବରିଷ୍ଠତା ଭିତ୍ତିରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ବରିଷ୍ଠତମ ବିଚାରପତି ପ୍ରଧାନବିଚାରପତି ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ।

ଯୋଗ୍ୟତା :

ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତି ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନିମ୍ନଲିଖିତ ଯୋଗ୍ୟତା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

(୧) ସେ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ନାଗରିକ ହୋଇଥିବେ, ଏବଂ

(୨) ଏକ ବା ଏକାଧିକ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଅନ୍ୟୁନ ୫ ବର୍ଷ ପାଇଁ ବିଚାରପତି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବେ; କିମ୍ବା;
ଏକ ବା ଏକାଧିକ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଏକାଦିକ୍ରମେ ୧୦ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଆଇନ୍‌ଜୀବୀ (Advocate) ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବେ; କିମ୍ବା
ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ମତରେ ସେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଆଇନଜ୍ଞ (Jurist) ହୋଇଥିବେ ।

କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ଓ ପଦଚ୍ୟୁତି :

ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତିମାନେ ୬୫ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଜଣେ ବିଚାରପତି ପ୍ରମାଣିତ ଅସଦାଚରଣ କିମ୍ବା ଶାରୀରିକ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ କାରଣରୁ ସଂସଦର ଅନୁମୋଦନ କ୍ରମେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପଦଚ୍ୟୁତ ହୋଇପାରିବେ । ମାତ୍ର ବିଚାରପତିମାନଙ୍କ ପଦଚ୍ୟୁତି ପଦ୍ଧତି ଅତି ଜଟିଳ । ଯେତେବେଳେ ବିଚାରପତିଙ୍କର ପଦଚ୍ୟୁତି ପ୍ରସ୍ତାବ ସଂସଦର ଉଭୟ ଗୃହରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହର ସର୍ବମୋଟ ସଦସ୍ୟଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ସମର୍ଥନ ତଥା ଉପସ୍ଥିତ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୁଇ-ତୃତୀୟାଂଶ ସଂଖ୍ୟାର ସମର୍ଥନ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହେବ, ସେତେବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବିଚାରପତିଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତ କରିପାରିବେ । ବିଚାରପତି ସ୍ୱହସ୍ତରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ଇସ୍ତଫା ପତ୍ର ଲେଖି ନିଜ ପଦବୀରୁ ଅବ୍ୟାହତି ନେଇ ପାରିବେ ।

ଅବସର ପରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତି ଦେଶର କୌଣସି ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଓକିଲାତି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ବିଚାରପତିଙ୍କର ଦରମା ଓ ଭତ୍ତା ଆଇନ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିର କରାଯାଇଥାଏ ।

କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ :

ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାରକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଅଛି, ଯଥା :

(୧) ମୌଳିକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର,

(୨) ଆବେଦନମୂଳକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର, ଏବଂ

(୩) ଉପଦେଶମୂଳକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର ।

(୧) ମୌଳିକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର : ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଏକ ସଂଘୀୟ ନ୍ୟାୟାଳୟ ହୋଇଥିବାରୁ କେନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବା ରାଜ୍ୟ-ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ଉପୁଜିଲେ, ତାହାର ନ୍ୟାୟିକ ସମାଧାନ ଏହି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ କରିପାରିବ । ଏହି କ୍ଷମତା ମୌଳିକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପୁଜୁଥିବା ବିବାଦ ଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଏ । ଯଥା -

(କ) କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ବନାମ ଏକ ବା ଏକାଧିକ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ, କିମ୍ବା

(ଖ) କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଓ ଏକ ବା ଏକାଧିକ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ବନାମ ଏକ ବା ଏକାଧିକ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ, କିମ୍ବା,

(ଗ) ରାଜ୍ୟ ବନାମ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ।

ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ନାଗରିକମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାର ଗୁଡ଼ିକୁ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ସମ୍ବିଧାନର ୩୨ ଧାରା ବଳରେ ନାଗରିକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାର କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହେଲେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ନ୍ୟାୟିକଆଦେଶ ବା ପରମାଦେଶ (ରିଟ୍) ଜରିଆରେ ନାଗରିକମାନଙ୍କ ମୌଳିକ ଅଧିକାରଗୁଡ଼ିକୁ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଆନ୍ତି । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ଏହି 'ରିଟ୍' ପ୍ରଦାନ କ୍ଷମତା ମୌଳିକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ସେହି ପରମାଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ହେଲେ :

(କ) ହାବିୟସ କର୍ପସ୍,

(ଖ) ମାଣ୍ଡାମସ୍,

(ଗ) ପ୍ରୋହିବିସନ,

(ଘ) ସର୍ସିଓରାରୀ ଓ

(ଙ) କୋ୍ୱାରାଣ୍ଟୋ ।

(୨) ଆବେଦନମୂଳକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର : ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟ, ସାମରିକ ନ୍ୟାୟାଳୟ ତଥା କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପ୍ରଶାସନିକ ନ୍ୟାୟାଳୟର ରାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆବେଦନ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ଆବେଦନ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର ତିନି ପ୍ରକାରର, ଯଥା - (କ) ସାମ୍ବିଧାନିକ, (ଖ) ଦେୱାନୀ, (ଗ) ଫୌଜଦାରୀ ।

(କ) ସାମ୍ବିଧାନିକ ଆବେଦନ :

ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାରରେ ସମ୍ବିଧାନର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ବୋଲି ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରେ, ସେତେବେଳେ ଉଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ରାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଆବେଦନ କରାଯାଇପାରିବ । କାରଣ, ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ହେଉଛି ସମ୍ବିଧାନର "ସର୍ବଶେଷ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରୀ" ।

(ଖ) ଦେୱାନୀ ଆବେଦନ :

କୌଣସି ଦେୱାନୀ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଯଦି ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟ ଏକ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଯେ ଉକ୍ତ ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାରରେ ଜଡ଼ିତ ଥିବା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଇନଗତ ପ୍ରଶ୍ନର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପାଇଁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବିଧାନର ତର୍ଜମା ଆବଶ୍ୟକ; ତାହା ହେଲେ ସେହି ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟର ରାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଆବେଦନ କରାଯାଇପାରିବ ।

(ଗ) ଫୌଜଦାରୀ ଆବେଦନ :

ଫୌଜଦାରୀ ମୋକଦ୍ଦମାରେ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟର ରାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଆବେଦନ କରାଯାଇପାରିବ; ଯଦି :

(୧) ନିମ୍ନ ଅଦାଲତରେ ଜଣେ ଦୋଷମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଦୋଷୀ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି; କିମ୍ବା;

(୨) ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟ ନିମ୍ନଅଦାଲତରୁ ମୋକଦ୍ଦମାଟିକୁ ନିଜ ପାଖକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରି ବିଚାର ପରେ ଦୋଷୀକୁ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ କରିଥାଆନ୍ତି; କିମ୍ବା

(୩) ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟ ମୋକଦ୍ଦମାଟି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଆବେଦନ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ଏକ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଦିଅନ୍ତି ।

(ଘ) ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆବେଦନ କ୍ଷମତା :

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ମଧ୍ୟ ନିଜ ତରଫରୁ ସାମରିକ ଅଦାଲତ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଅଦାଲତର ରାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆବେଦନ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରିଥାଆନ୍ତି, ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପଯୁକ୍ତ ନ୍ୟାୟ ମିଳିନାହିଁ ବୋଲି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ବିଚାର କରନ୍ତି ।

(୩) ଉପଦେଶମୂଳକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର : ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କୌଣସି ଆଇନଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ବା ଜନସ୍ୱାର୍ଥ ଜଡ଼ିତ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ମତାମତ ଲୋଡ଼ିଥାଆନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ନିଜର ମତାମତ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଏହି ମତାମତ ସମ୍ବଳିତ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି ।

ରାୟ ପୁନର୍ବିଚାର କ୍ଷମତା :

ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ନିଜ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ବ ପ୍ରଦତ୍ତ ରାୟର ପୁନର୍ବିଚାର କରିଥାଆନ୍ତି । ଯଦି କୌଣସି ସମୟରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ରାୟରେ ତ୍ରୁଟି ରହିଥିବା କଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଜଣାପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ନିଜର ପ୍ରଦତ୍ତ ରାୟର ପୁନର୍ବିଚାର କରିଥାଆନ୍ତି ।

ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ସ୍ୱାଧୀନତା :

ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ନିମ୍ନମତେ ନିରୂପିତ କରାଯାଇଛି ।

(କ) ବିଚାରପତିମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଦ୍ଧତିରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

(ଖ) ସେମାନଙ୍କର ପଦଚ୍ୟୁତି ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

(ଗ) ବିଚାରପତିମାନଙ୍କର ଦରମା ଓ ଭତ୍ତା ଆଇନ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିରୀକୃତ ।

(ଘ) ବିଚାରପତିଙ୍କର ଅବସର ବୟସ ସୀମା ସଂବିଧାନ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିର କରାଯାଇଛି ।

ଅଭିଲେଖ ଅଦାଲତ :

ପ୍ରଥମତଃ, ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଏକ ଅଭିଲେଖ ଅଦାଲତ (Court of Records) । ଏହି ନ୍ୟାୟାଳୟର ରାୟ ଏବଂ ଆଦେଶନାମାଗୁଡ଼ିକ ଦେଶର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଅଦାଲତ ମାନିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟଳୟର ରାୟ ନିମ୍ନଅଦାଲତରେ ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶାଯାଇଥାଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ 'ଅଦାଲତ ଅବମାନନା' ଅପରାଧ ପାଇଁ ଅଭିଯୁକ୍ତଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ନ୍ୟାୟିକ ପୁନରାବଲୋକନ : (Judicial Review)

ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ହେଉଛି ସଂବିଧାନର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା । ତେଣୁ ସଂସଦ ବା ରାଜ୍ୟ ବିଧାନମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ଆଇନ୍ ବା କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ଆଦେଶନାମା ଯଦି ସମ୍ବିଧାନର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଉଲଂଘନ କରେ, ତାହା ହେଲେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟଳୟ ଉକ୍ତ ଆଇନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକାର ଆଦେଶନାମାକୁ 'ଅଣସମ୍ବିଧାନିକ' ଘୋଷଣା କରି ଅସିଦ୍ଧ କରିଦେଇ ଥାଆନ୍ତି । ଏହାକୁ ନ୍ୟାୟିକ ପୁନରାବଲୋକନ କୁହାଯାଏ ।

ଜନସ୍ୱାର୍ଥ ମୋକଦ୍ଦମା : (P:I:L)

ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁବ୍ୟକ୍ତିର ଅଧିକାର କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ କେବଳ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ମୋକଦ୍ଦମା ଦାୟର କରିପାରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ "ସାଧାରଣ ସ୍ୱାର୍ଥ" ବ୍ୟାହତ ହେଲେ, ଯେକୌଣସି ସଚେତନ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଦାଲତର ଆଶ୍ରୟ ନେଇପାରିବେ । ଏପରିକି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ବା ଗଣମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶିତ ଓ ପ୍ରସାରିତ ସମ୍ବାଦକୁ ବିଚାର ପାଇଁ ଗ୍ରହଣ କରି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ସରକାରଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ଥାଆନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ବହୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ପତିତ, ଦଳିତ, ନିଷ୍ପେସିତ ତଥା ଅତ୍ୟାଚାରିତଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଏବଂ ସର୍ବସାଧାରଣ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ନ୍ୟାୟିକ

ସମାଧାନ ହୋଇପାରୁଛି । ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେତେବେଳେ ସଂସଦ ଓ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ନିଜ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସୂଚାରୁରୂପେ ସଂପାଦନ କରୁନାହାନ୍ତି, ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ନ୍ୟାୟିକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାମା ଦେଉଛନ୍ତି । ଏହାକୁ 'ନ୍ୟାୟିକ ତତ୍ପରତା' (Judicial Activism) କୁହାଯାଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସଂସଦ ଓ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ଠିକ୍ ଭାବେ ପାଳନ କରିଥା'ନ୍ତି ।

ଆମ ଦେଶର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ସଂଘୀୟ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଭାବରେ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପୁଜୁଥିବା ବିବାଦର ସମାଧାନ କରନ୍ତି । ଏହା ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ସମ୍ବିଧାନର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ଓ ସର୍ବଶେଷ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକର୍ତ୍ତା ଏବଂ ନାଗରିକ ମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାର ଗୁଡ଼ିକର ରକ୍ଷକ । ସର୍ବୋପରି ସାମାଜିକ ତଥା ଅର୍ଥନୈତିକ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଦାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ଭୂମିକା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଲୋକତନ୍ତ୍ରର ସହାୟକ ଭାବରେ ନ୍ୟାୟପାଳିକା ସ୍ୱୀକୃତିଲାଭ କରିଛି । ଭାରତ ପରି ସଂଘୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

❖ ❖ ❖

ଆମେ କ'ଣ ଶିଖିଲେ ?

- ମୋଗଲ ସଂସଦୀୟ ଗଣତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ ।
- ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଦେଶର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସାମ୍ବିଧାନିକ ଶାସନ ମୁଖ୍ୟ ।
- ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ସମସ୍ତ ସାମ୍ବିଧାନିକ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାନ୍ତି ।
- ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ଆମ ଦେଶର ବାସ୍ତବ କାର୍ଯ୍ୟପାଳକା ।
- ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ଅନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର ବିଭାଗ ବଣ୍ଟନ କରନ୍ତି ।
- ମନ୍ତ୍ରୀ ପରିଷଦ ସଂସଦ ନିକଟରେ ସାମୂହିକ ଭାବରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ।
- ସଂସଦ ଲୋକସଭା, ରାଜ୍ୟସଭା ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ।
- ଲୋକସଭାର ସର୍ବମୋଟ ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟା ସର୍ବାଧିକ ୫୫୨ ହୋଇ ପାରିବ ।
- ଏଥିରୁ ୫୩୦ ଜଣ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟରୁ,ସର୍ବାଧିକ ୨୯ ଜଣ କେନ୍ଦ୍ରଶାସିତ ଅଞ୍ଚଳରୁ ସାବାଳକ ଭୋଟପ୍ରଥା ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ୨ ଜଣ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ-ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ମନୋନୀତ କରିପାରିବେ । ସଂପ୍ରତି ଲୋକସଭାର ସଦସ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ୫୪୫ ।
- ରାଜ୍ୟସଭାର ସର୍ବାଧିକ ସଭ୍ୟସଂଖ୍ୟା ୨୫୦ । ଏଥିରୁ ସର୍ବାଧିକ ୨୩୮ ଜଣ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟ ଓ କେନ୍ଦ୍ରଶାସିତ ଅଞ୍ଚଳରୁ ପରୋକ୍ଷ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ୧୨ ଜଣ ସଭ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହୁଅନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜ୍ୟସଭାରେ ୨୪୫ ଜଣ ସଦସ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ।
- ସଂସଦ କେନ୍ଦ୍ର ତାଲିକା, ଯୁଗ୍ମ ତାଲିକା ଓ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଜ୍ୟ ତାଲିକାରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବିଷୟ ଉପରେ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କରିଥାଏ ।
- ଭାରତରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ବା ସୁପ୍ରିମ୍ କୋର୍ଟ ଏବଂ ନିରପେକ୍ଷ ନ୍ୟାୟପାଳିକା । ଏହା ସଂଘୀୟ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଅଦାଲତ । ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରପତିଙ୍କ ସମେତ ମୋଟ ୩୨ ଜଣ ବିଚାରପତିଙ୍କୁ ନେଇ ଏହା ଗଠିତ ।
- ଏହାର ତିନି ପ୍ରକାର କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର ରହିଛି (କ) ମୌଳିକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର, (ଖ) ଆବେଦନମୂଳକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର, (ଗ) ଉପଦେଶମୂଳକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର ।
- ସଂବିଧାନର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ଭାବରେ ଏହା ନ୍ୟାୟିକ ପୁନରାବଲୋକନ (Judicial Review) କ୍ଷମତା ଉପଭୋଗ କରେ ।

ଜାଣିବା କଥା

- **ଲାଭଜନକ ପଦବୀ :-** ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ରାଜ୍ୟପାଳ କିମ୍ବା କେନ୍ଦ୍ର ବା ରାଜ୍ୟରେ ମନ୍ତ୍ରୀପଦରେ ଥିବେ ତେବେ ସେ ଲାଭଜନକ ପଦବୀରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଧରାଯିବ ନାହିଁ।
- **ମହାଭିଯୋଗ :-** ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିରେ ବହିଷ୍କୃତ କରାଯାଇଥାଏ ତାହାକୁ ମହାଭିଯୋଗ କୁହାଯାଏ ।
- **ସମ୍ବିଧାନ :-** ସମ୍ବିଧାନ ହେଉଛି ଦେଶର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଆଇନ୍ ସଂହିତା। ଏଥିରେ ଦେଶ ଓ ସରକାର ଗଠନ, ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି, ପ୍ରକୃତି, କ୍ଷମତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥାଏ ।
- **ପ୍ରୋରୋଗ୍ -** ସଂସଦର ଅଧିବେଶନକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଆଗାମୀ ଅଧିବେଶନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଲତବୀ ବା ସ୍ଥଗିତ ରଖିବାକୁ ପ୍ରୋରୋଗ୍ କୁହାଯାଏ ।
- **ମିଳିତ ଅଧିବେଶନ :-** ରାଜ୍ୟସଭା ଓ ଲୋକସଭାର ମିଳିତ ବୈଠକକୁ ସଂସଦର ମିଳିତ ଅଧିବେଶନ କୁହାଯାଏ । ଏଥିରେ ଲୋକସଭାର ବାଚସ୍ପତି ସଭାପତିତ୍ୱ କରନ୍ତି ।
- **ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି :-** ଭାରତରେ ସଂଘୀୟ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଉପୁଜିଲେ ପ୍ରଚଳିତ ସାମ୍ବିଧାନିକ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବାତିଲ୍ କରାଯାଇ ନାଗରିକ ମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାର ତଥା ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟକୁ ସଂକୁଚିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କର କ୍ଷମତା ପରିସର ବୃଦ୍ଧି କରାଯାଇଥାଏ । କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ପରାମର୍ଶରେ କେବଳ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଆମ ଦେଶରେ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା କରିପାରିବେ । ଦେଶର ସୁରକ୍ଷା ବିପନ୍ନ ହେଲେ ବା ବିପନ୍ନ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଦେଖାଗଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଜାତୀୟ ଜରୁରୀ ଘୋଷଣା କରିପାରିବେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ଆଉ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି, ଯଥା : ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଶାସନ ଓ ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି, ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ମଧ୍ୟ ଘୋଷଣା କରିଥାଆନ୍ତି ।
- **ଝୁଲା ସଂସଦ :-** ଯେତେବେଳେ ଲୋକସଭାରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ନିରଙ୍କୁଶ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠତା ହାସଲ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଏକ "ଝୁଲା ସଂସଦ"ର ପରିସ୍ଥିତି ଉପୁଜିଥାଏ ।
- **ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବ :-** କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ସାମୂହିକ ଭାବରେ ଲୋକସଭା ନିକଟରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ । ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ବିରୋଧି ଦଳମାନେ ସରକାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଲୋକସଭାରେ ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରନ୍ତି । ପ୍ରସ୍ତାବଟି ବହୁମତରେ ଗୃହୀତ ହେଲେ ସରକାର ଇସ୍ତଫା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।
- **ସାମୂହିକ ଉତ୍ତର ଦାୟିତ୍ୱ :-** ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ସବୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ଦାୟୀ । କେହି ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ନିଷ୍ପତ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାଇ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ପାଇଁ ସମଗ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ସାମୂହିକ ଭାବରେ ଦାୟୀ । ସଂସଦୀୟ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଲୋକସଭା ନିକଟରେ ସାମୂହିକ ଭାବରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ।
- **ଯୋଜନା ଆୟୋଗ :-** ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, କୃଷି, ଶିଳ୍ପ ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଉନ୍ନତି ଲାଗି ଅନେକ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ତରରେ ଗୋଟିଏ ଆୟୋଗ ରହିଅଛି । ତାହାକୁ ଯୋଜନା ଆୟୋଗ କୁହାଯାଏ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏହାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ।
- **କାଟ୍ ପ୍ରସ୍ତାବ :-** ବଜେଟ୍ ଆଲୋଚନା ବେଳେ ବିରୋଧୀ ଦଳମାନେ 'କାଟ୍ ପ୍ରସ୍ତାବ' (Cut Motion) ଆଗତ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏହା ମାଧ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର ଖର୍ଚ୍ଚକାଟ୍ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ

କରାଯାଇଥାଏ । 'କାଟ୍ ପ୍ରସ୍ତାବ' ଗୃହୀତ ହୋଇଗଲେ ସରକାର ଲୋକସଭାରେ ବହୁମତ ହରାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ଏବଂ ସରକାର ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ସାଧାରଣତଃ ତିନିପ୍ରକାରର କାଟ୍ ପ୍ରସ୍ତାବ ରହିଛି ।

- **ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ** - ସଂସଦ ଅଧିବେଶନର ପ୍ରତିଦିନର ପ୍ରଥମ ଏକ ଘଣ୍ଟା (ସାଧାରଣତଃ ଦିନ ୧୧ଟାରୁ ୧୨ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ) ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ (Question Hour) ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ସାଂସଦମାନେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଅତିରିକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ପଚାରି ଥାଆନ୍ତି ଓ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ତା'ର ଉତ୍ତର ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।
- **ବଜେଟ୍** - ସରକାରଙ୍କର ବାର୍ଷିକ ଆୟ ବ୍ୟୟ ଅଟକଳକୁ 'ବଜେଟ୍' କୁହାଯାଏ । ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆର୍ଥିକ ବର୍ଷର ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ କେନ୍ଦ୍ର ଅର୍ଥମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲୋକସଭାରେ ଆଗତ ହୋଇଥାଏ ଓ ସଂସଦରେ ଅନୁମୋଦିତ ହୋଇଥାଏ। ବଜେଟ୍‌ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ସରକାରଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର ଖର୍ଚ୍ଚଦାବୀ ସଂସଦ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହେବାପରେ ସରକାର ବ୍ୟୟ ବରାଦ କରିଥାଆନ୍ତି ।
- **ଶୂନ୍ୟକାଳ (Zero Hour) :-** ସଂସଦ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟମାବଳୀରେ ଶୂନ୍ୟକାଳ (Zero Hour) ବିଷୟରେ କିଛି ହେଲେ ଲିଖିତ ହୋଇନାହିଁ । ଏହା ଏକ ସଂସଦୀୟ ପରମ୍ପରା । ଶୂନ୍ୟକାଳ (Zero Hour) ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ମଧ୍ୟାହ୍ନ ୧୨ଟା ଠାରୁ ଅପରାହ୍ନ ୧ଟା ବା ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ବିରତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲୁଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଶୂନ୍ୟକାଳ (Zero Hour) କୁହାଯାଏ । ବେଳେବେଳେ ଏହା ୧୦/୧୫ ମିନିଟ୍‌ରେ ଶେଷ ହୋଇଯାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଏହି ସମୟରେ ଗୃହର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସ୍ଥଗିତ ରଖି ସର୍ବ ସାଧାରଣ ସ୍ୱାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜରୁରୀ ବିଷୟରେ ଯେ କୌଣସି ସଭ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥାଆନ୍ତି । ଏକାବେଳେ ଏକାଧିକ ସଦସ୍ୟ କିଛି କହୁଥିବାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଗୃହ ପରିଚାଳନାର ସାଧାରଣ ନୀତି ନିୟମକୁ ଏହି ସମୟରେ କେହି ପାଳନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।
- **ସଂଘୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର :-** ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଓ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ରାଜ୍ୟସରକାର ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲିଖିତ ସମ୍ବିଧାନ ମାଧ୍ୟମରେ କ୍ଷମତା ବଣ୍ଟନ କରାଯାଇଥାଏ, ସେହି ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସଂଘୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର କୁହାଯାଏ । ଆମେରିକା ହେଉଛି ବିଶ୍ୱର ପ୍ରଥମ ସଂଘୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ।
- **ନାମମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ଓ ବାସ୍ତବ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା :-** ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟଙ୍କ ହସ୍ତରେ ସମ୍ବିଧାନ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତା ନ୍ୟସ୍ତ କରିଥାଏ, ମାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦର ପରାମର୍ଶ ବିନା ସେ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ କିଛି ବି କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ତାଙ୍କୁ ନାମମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କୁହାଯାଏ । ଯଥା : ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଓ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଣୀ ।
- ଯେଉଁ ଶାସନ ମୁଖ୍ୟ ବାସ୍ତବରେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କ୍ଷମତା ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ଓ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦିତ ହୁଏ, ତାଙ୍କୁ ବାସ୍ତବ କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା କୁହାଯାଏ । ଯଥା : ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରିପରିଷଦ ।
- ସାଧାରଣତଃ ସଂସଦୀୟ ସରକାରରେ ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର କାର୍ଯ୍ୟପାଳିକା ରହିଥା'ନ୍ତି ।
- ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ସରକାରୀ ବାସଭବନର ନାମ - "ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭବନ" ।

ପ୍ରଶ୍ନମାଳା

୧ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ୧୦୦ଗୋଟି ଶବ୍ଦରେ ଲେଖ ।

(କ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କିପରି ବହିଷ୍କୃତ ହୁଅନ୍ତି ?

(ଖ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ପ୍ରଶାସନିକ କ୍ଷମତା ବୁଝାଇ ଲେଖ ।

(ଗ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଜରୁରୀକାଳୀନ କ୍ଷମତା କ'ଣ ?

(ଘ) ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ ?

(ଙ) ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

(ଚ) କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର କାର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ ?

(ଛ) ଲୋକସଭାର ଗଠନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

(ଜ) ରାଜ୍ୟସଭାର ଗଠନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

(ଝ) ସଂସଦରେ ସାଧାରଣ ବିଲ୍ କିପରି ଗୃହୀତ ହୁଏ ?

(ଞ) ଲୋକସଭା ବାଚସ୍ପତିଙ୍କର କ୍ଷମତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ ?

(ଟ) ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ମୌଳିକ କ୍ଷେତ୍ରାଧିକାର ବୁଝାଇ ଲେଖ ।

୨ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ବାକ୍ୟରେ ଲେଖ ।

(କ) ଭାରତର ସାଂବିଧାନିକ ରାଷ୍ଟ୍ରମୁଖ୍ୟ କିଏ ?

(ଖ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ରାଜ୍ୟସଭାକୁ କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କୁ ମନୋନୀତ କରନ୍ତି ?

(ଗ) ଲୋକସଭାକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କେତେ ଜଣ ସଭ୍ୟ ମନୋନୀତ କରନ୍ତି ଓ ସେମାନେ କେଉଁ ବର୍ଗର ?

(ଘ) କେଉଁ କାରଣରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କୁ ବହିଷ୍କାର କରାଯାଇପାରିବ ?

(ଙ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ରାଜ୍ୟସଭାକୁ କେତେଜଣ ସଭ୍ୟ ମନୋନୀତ କରନ୍ତି ?

(ଚ) ଲୋକସଭାର ସର୍ବାଧିକ ସଦସ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା କେତେ ?

(ଛ) ଲୋକସଭାରେ କିଏ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରନ୍ତି ?

(ଜ) ରାଜ୍ୟସଭାର ସଭ୍ୟହେବା ପାଇଁ ସର୍ବନିମ୍ନ ବୟସ ସୀମା କେତେ ?

(ଝ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ କେତେ ବର୍ଷ ?

(ଞ) କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ବୈଠକରେ କିଏ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରନ୍ତି ?

(ଟ) 'ଝୁଲା ସଂସଦ' କ'ଣ ?

(ଠ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କେତେବେଳେ ଅଧ୍ୟାଦେଶ ଜାରି କରନ୍ତି ?

(ଡ) 'କୋରମ' କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝାଏ ?

(ଢ) କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ କିପରି ଗଠିତ ହୁଏ ?

(ଣ) ସଂସଦର ମିଳିତ ଅଧିବେଶନରେ କିଏ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରନ୍ତି ?

(ତ) ରାଜ୍ୟସଭାର ସଭ୍ୟମାନେ କେତେ ବର୍ଷ ପାଇଁ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି ?

(ଥ) ଅର୍ଥବିଲ୍ ସଂସଦର କେଉଁ ଗୃହରେ ଆଗତ ହୁଏ ?

(ଦ) ଭାରତର ମୁଖ୍ୟ ନିର୍ବାଚନ ଆୟୁକ୍ତଙ୍କୁ କିଏ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତି ?

(ଧ) ଭାରତରେ ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି କିଏ ଘୋଷଣା କରନ୍ତି ?

(ନ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଶାସନ କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଘୋଷଣା କରାଯାଏ ?

(ପ) ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତିମାନଙ୍କୁ କିଏ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତି ?

(ଫ) ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତିମାନେ କେତେ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ?

(ବ) କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପଦ ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼େ ?

(ଭ) କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଉପରାଷ୍ଟ୍ରପତି ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଦାୟିତ୍ୱ ସଂପାଦନ କରନ୍ତି ?

(ମ) ରାଷ୍ଟ୍ରପତି କେଉଁ ବର୍ଗର ଓ କେତେ ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଲୋକସଭାକୁ ମନୋନୀତ କରନ୍ତି ?

(ଯ) ରାଜ୍ୟସଭାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ କିଏ ?

(ର) କେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାରଣ ପାଇଁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତିମାନଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତ କରାଯାଏ ?

(ଲ) କିପରି ଓ କାହାଦ୍ୱାରା ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାରପତି ପଦଚ୍ୟୁତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ?

(ବ) 'କାଟ ପ୍ରସ୍ତାବ' ଗୃହୀତ ହେଲେ କି ପରିସ୍ଥିତି ଉପୁଜେ ?

(ଶ) କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କର ବାର୍ଷିକ ଆୟବ୍ୟୟ ଅଟକଳ (ବଜେଟ୍) କିଏ ସଂସଦରେ ଆଗତ କରନ୍ତି ?

(ଷ) ସଂବିଧାନ ସଂଶୋଧନ ଆଇନ କାହା ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହୁଏ ?

(ସ) ଲୋକସଭାର ସଦସ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ବୟସଗତ ଯୋଗ୍ୟତା କ'ଣ ?

(ହ) କାହା ବିରୋଧରେ ଓ କେଉଁ ସଦନରେ ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରାଯାଏ ?

(କ୍ଷ) ସଂସଦର 'ପ୍ରୋରୋଗ' ଘୋଷଣା କିଏ କରନ୍ତି ଓ କେତେବେଳେ ?

(ୟ) କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସଂସଦର ମିଳିତ ଅଧିବେଶନ ଡ଼କାଯାଏ ?

(ଲ) ଯୋଜନା ଆୟୋଗର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ନାମ କ'ଣ ?

୧୩. ବନ୍ଧନୀ ମଧ୍ୟରୁ ଠିକ୍ ଉତ୍ତର ବାଛି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ।

(କ) —— ଆମ ଦେଶର ପ୍ରଥମ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ।

(ଜ୍ଞାନୀ ଜୈଲ ସିଂ, ଅବ୍ଦୁଲ କଲାମ, ସର୍ବପଲ୍ଲୀ ଡକ୍ଟର ରାଧାକ୍ରିଷ୍ଣନ୍, ଡକ୍ଟର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ)

(ଖ) କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳର ମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ —— କୁହାଯାଏ ।

(ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ, ରାଷ୍ଟ୍ରପତି, ବାଚସ୍ପତି, ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ)

(ଗ) —— ମସିହାରେ ଆମ ଦେଶର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିଥିଲା ।

(୧୯୨୬, ୧୯୫୦, ୧୯୦୩, ୧୯୦୯)

(ଘ) ଉପ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ——ମାସ ପାଇଁ ଅସ୍ଥାୟୀ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି ।

(୩, ୪, ୫, ୬)

(ଙ) —— ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ସଭା ।

(ଲୋକସଭା, ରାଜ୍ୟସଭା, ବିଧାନସଭା, ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ନୁହେଁ)

❖ ❖ ❖